

IMPRESIUNI ȘI APRECIERI

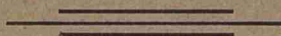
DIN

TIMPUL ACȚIUNEI MILITARE ÎN BULGARIA

22 Iunie — 20 August 1913

DE

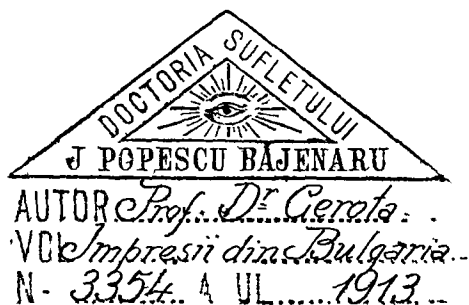
PROF. DR. GEROTA

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1913

IMPRESIUNI ȘI APRECIERI .

DIN

TIMPUL ACTIUNEI MILITARE ÎN BULGARIA

22 Iunie—20 August 1913

La 22 Iunie 1913, decretându-se mobilizarea întregii armate, fiind medic în rezervă și trebuind să fiu util celor ce vor suferi în războiu, am plecat spre postul unde eram repartizat. Totdeodată am crezut de datoria mea, ca să fac și sacrificii materiale; în acest scop, am pus la dispozițiunea Ministerului de Războiu în mod absolut gratuit, 25 paturi în Sanatoriul meu de chirurgie, pentru îngrijirea, tratamentul și operațiile ofițerilor, gradelor și soldaților răniți în războiu, pe tot timpul cât Ministerul de Războiu va avea necesitate în timpul și după războiu¹⁾.

Multă lume a crezut că dacă ofer Sanatoriul, trebuie să rămâi în București.

Nu am cerut, nici nu am căutat să rămâi în București, pe motivul că Sanatoriul meu nu putea fi utilizat de armată decât atunci când, după lupte mari, spitalele militare din București fiind și ele pline, s'ar fi simțit nevoia de a se utiliza spitalele particulare. Dar până atunci nu aveam ce lucra în București, și prin urmare am plecat la trupă, cu acelaș entusiasm ca toți ceilalți rezerviști mobilizați, înghețându-mă în masa de mulțime, ca să apuc un loc în vagon de încălzire. De altfel, erau deja foarte mulți

¹⁾ Răspunsul de acceptare, al Ministerului de Războiu, Direcția militară, No. 3503 din 27 Iunie 1913.

acei care, având frică de războiu, sau acei care, rău să-și lase veniturile clientelei, au făcut combinații, au improvisat fel de fel de amănunțimi la București, etc. În realitate însă toate acestea nu erau decât paravane după care să se poată de privirile și criticile celor ce s'ar fi mirat în București. Și ca să concretizez cele spus să evoc ceeace am auzit din gura D-rului Ge în ziua când m'am prezentat spre a-i da oferta scrisă prin care ofeream Sanatoriul, Serviciului Sanitar al Armatei.

«Îți mulțumesc doctore Gerotă și te felicit că ești dintre cei puțini care nu mi-au cerut să-l las în București; nu știu unde îmi mai este capul și cum să scap de atâtea intervenții pentru doctorii, cari caută să rămâie în București».

Rușine lor, rușine tinerilor medici cari din lașitate și egoism, s'au sustras dela o sfântă datorie, care poate o singură dată în viață ar fi avut ocazia rară să și-o îndeplinească. Și în schimb cât devotament desfășurat de alți! Și ca să nu citez decât un caz din multele, pe prof. Dr. Anibal Theohari, care a plecat bolnav, cu temperatură de 38° și s'a opus ca să fie reținut de a merge în Campanie; — se știe de toată lumea devotamentul, abnegațiunea și munca enormă desfășurată de acest confrate în mijlocul holericii; onoare lui, și cinste corpului medical rezervist!

Repartizarea medicilor

De oarece din 1893 de când am terminat stagiul în armată, nu am mai fost chemat la nici o concentrare, am rămas cu gradul de căpitan, deși aveam vechime și ajunge la gradul de Lt.-Colonel. Dar niciodată interesat de această avansare, fiind convins că de războiu, armata îmi va cere serviciile mele, și câte galoane am, ci uitându-se la rangul medical și aptitudinile pe care credeam că le

Calculul meu a fost greșit, căci la distribuirea medicilor rezerviști, nu s'a avut alt criteriu, decât Am avut decepția să întâlnesc medici militari,

Teacă doftor, care din cauză că aveau un grad sau două mai mult ca mine, se răstăeau, mă amenințau și-mi ordonau militarește. Un asemenea moș teacă, medic șef al unui spital mobil, pe care nu l-ași angaja nici ca extern în Sanatoriul meu, mi-a ordonat să nu mă amestec și să nu vorbesc în chestiuni medicale înaintea lui, căci e mai mare ca mine în grad! Uneori am înghițit și am tăcut căci armata cere disciplină, și nu eram eu chemat să îndrept armata. Alteori însă, indignat peste măsură, a trebuit să ridic tonul, și deși nu a fost militaresc dar a fost firesc!

La 25 Iunie m'am prezentat șefului serviciului sanitar al Corp. I de armată din Craiova, spre a mi se indica exact locul și rolul ce voi avea în războiu. Decețiunea mi-a fost mare când m'am văzut sub comanda altor doi colegi, repartizat la Ambulanța Div. I R., având rolul să urmez trupele, la 2—3 mii metri înapoiul luptei, a primi răniți, a le schimba pansamentele și a-i expedia mai departe la spitalele mobile; rareori având ocaziunea a executa vreo intervenție. Cu alte cuvinte aveam rolul de a face pansamente și triagiul răniților, cam acelaș rol pe care-l are un intern la consultațiile spitalelor civile. Aveam în schimb o mare satisfacție că mă aflam aproape de locul de luptă, unde puteam să am ocaziunea să simt emoțiile, senzațiile, pericolile luptelor, al șuiereturei gloanțelor și șrapnelor!

La această ambulanță mă găseam alături de colegi eminenți, practiciani de valoare: dr. Antonini fost medic șef al Craiovei, d-rul Hâldan medic șef al spitalului din R.-Vâlcea d-rul Dimitriu chirurg primar al spit. din Pitești, d-rul Manu un distins medic și chirurg din T.-Măgurele, d-rul Karatzalis un distins practician din Constanta, farmaciști Sava și Păcală, împreună cu doctoranzi Gancca, Isvoranu, Negulescu și Țundrea, vre-o 10 sanitari activi și vre-o 400 brancardieri; plutonierii și sergenții Leontopol, Stăncescu, Oancea și Miu.

Toate aceste energii medicale și militare, ereau puse sub comanda medicului Locot. Colonel Crăiniceanu, medic oculist, eșit la pensie din armată, de câțiva ani.

Adesea am discutat cu colegi și am căutat cu toți ca

să aflăm norma după care, s'a făcut repartizarea medicilor rezerviști, căci a pune la o ambulanță divizionară 2 chirurghi primari, un fost medic de oraș, un profesor chirurg cu cea mai numeroasă clientelă de chirurgie, reputat ca organizator de Sanatorii și laboratorii, a le da zic rolul de a face triagiul bolnavilor, rol pe care'l poate foarte bine executa doctoranzi în medicină, este sau că fostul d-l medic șef al Corp I de Arm., care se zice că a făcut această repartizare, și-a ales medici de care avea nevoie pentru aceste formațiuni, făcând abstracție de aptitudinile, specialitatea și ocupațiunea lor civilă și având în vedere numai numărul treselor, sau că ne a apreciat și a crezut că cu atât suntem capabili să servim armata. Sau că atât s'a priceput d-sa și așa a crezut că e bine.

Ca probă a celor susținute este faptul că și la alte formațiuni sanitare, nu am putut vedea o altă normă de repartizare de cât tot numărul treselor. Așa d. e. formațiunea unui spital mobil erea condusă de un fost medic de..., în etate de 70 ani, eșit de mult la pensie, dar care avea multe galoane, în loc să fie condus de un vreun tânăr energic cu aptitudini de conductor și organizator. Din care cauză, se comiteau greșeli peste greșeli ?

Un alt medic, vechi pensionar, prostatic obligat să se sondeze la 2 3 ore, se află în capul altei formațiuni de spital mobil, tot pe motivul că avea galoane multe, când bietul om ar fi fost foarte util lăsat ca medic la vreo garnizoană, având în același timp și repaosul bine meritat.

Un alt medic care a părăsit de mulți ani medicina și nu se mai ocupă decât cu comerțul de făină, a fost numit medic șef al spitalului Corpului de Armată din orașul W..., pe motivul că avea galoane de Colonel.

Un alt medic de mare valoare, om în vârstă, medic șef de spital la Craiova, pentru că nu avea decât gradul de locotenent, a fost trimes ca medic de batalion, cu rolul de a urma în marșuri batalionul său și a alerga pe câmp să adune răniți. Cât de util ar fi fost acest eminent practician la un spital militar fix iar rolul lui de a alerga după batalion, cât de bine ar fi fost indeplinit de un tânăr medic sau de un doctorand ! Sau d. e. medici specialiști de copii, de

boale interne, ereau repartizați la secțiuni chirurgicale, chirurgi ereau lăsați la secții medicale, etc.

Probă că Serviciul Sanitar-militar nu avea tablou exact de situația, repartitia și specialitatea medicilor mobilizați, mai este și faptul că în timpul furiei Holerei, se căută, se întreba pe la diferite corpuri și divizii: «unde se află medicul X» pe care aflându-l în urmă că e specialist în bacteriologie, îl căutau pe la diferite regimente ca să-l cheme să organizeze un laborator.

Pe un vapor spital, aflat la Bechet erau 7 medici 2 farmaciști pentru un număr de 20—30 bolnavi de diferite boale ușoare, când un singur medic cu sanitarii lui ar fi fost suficient; pe șlepurile dela Dunăre și pe la Marele Cartier se găseau câte 10—15 medici pentru 3—4 holerici. iar în furia holerei la Orhania un singur medic avea de îngrijit o sută de holerici.

Probă că colegii militari activi, organizatorii formațiunilor medicale, și-au adus aminte prea târziu că ar fi trebuit să ție seama de specialitățile medicilor civili, este faptul că cu 2 zile înainte de a trebui să se prezinte la corpuri, unii medici *au primit o circulară, prin care li s'a cerea să-și arate specialitatea.* Unii medici n'au primit de loc această circulară, dar puțini au avut timpul ca să mai răspundă.

E o lacună și o greșeală care nu trebuie atribuită unui singur om, ci defectuoșității organizării serviciului medical militar și de care trebuie ținut seamă în viitor cu ocaziunea modificării serviciul sanitar militar.

Prepararea ambulanțelor

Dela 25—30 Iunie la Craiova, medicii ambulanței ajutam la prepararea trupei și a bagajului. Un coleg face pe ofițerul cu îmbrăcămintea, altul cu primirea căruțelor de ambulanță. Eu m'am ocupat cu primirea și repartizarea medicamentelor și pansamentelor.

Trupa ambulanței este compusă din vreo 10—15 sanitari, și vreo 400 de oameni numiți brancardieri, dintre soldați rămași disponibili și neutilisabili pe la diferitele corpuri.

Instrucțiunea lor de sanitari și brancardieri, trebuia să o facem noi în marșuri și în orele de repaos în bivuacuri.

Din cauza lipsei de îmbrăcăminte, compania noastră de sanitari, prezentă aspectul celei mai bizare colecțiune de uniforme: țărani numai în cămașe și ismene, orășeni în haine civile, unii cu o manta, altul cu tunică, celălalt cu un chipiu militar vechiu, alții în căciulă sau pălărie. Unuia i se dăduse bocanci, altul avea o geantă sanitară, altul o baionetă sau un lemn de targă.

Foaia de cort? Aceasta era o delicată rară în compania noastră. Corturi ereau numai atâtea cât se putea adăposti mai puțin de jumătate din trupă. Restul de oameni, în caz de ploaie, se adăposteau parte pe sub căruțe și ambulante, iar majoritatea se adăposteau sub bolta cerească, căci era mai la îndemână și nu costă nimic pe Ministerul de Război. Personal, am putut și eu să dispun de un cort mic soldănesc, sub care mă adăposteam noaptea și în caz de ploaie. Mai târziu am avut adăpost într-o ambulanță.

Genti sanitară

După regulamentul armatei, *gentile sanitarilor* trebuiesc să fie pline cu medicamente și pansamente, după un anume inventar. Dar de oarece *nu aveam medicamente și pansamente decât atât cât să ne servească drept mustre*, nu am putut face altceva decât să pun în 10 genti câte ceva la fiecare. Astfel, la 2 gente tinctură de iod, la alte 2 tinctură aticolerică, la alte 2 amoniac, sau câteva feși, etc., așa, cam un fel de parigorie, să nu se zică că nu avem gente de sanitar gata de mers la război, iar restul de vre-o 40 gente, le-am presărat cu sare, ca să nu se strice, și le-am așezat goale într-o căruță, în așteptarea timpurilor mai bune...!

Coșurile cu pansamente

Panerele de pansamente au rămas goale pentru că nu ni s'a dat decât a 20-a parte din cantitatea de vată și tifon prevăzut să ni se dea. Am distribuit aceste pansamente, în

câteva din panere, punând în fiecare câte ceva, așa ca cum ne-am fi jucat dea-resbelul. Restul panerelor, destinate să meargă pline cu vată și tifon, D-l farmacist-popotar a avut inspirația să le umple cu varză, ceapă și cartofi, ca să nu meargă goale, și poate că la nevoie, foile calde de varză, ceapa coaptă și cartofi fierți ar fi ținut locul pansamentului steril modern în tratamentul răniților militari...! și cred cu siguranță că în cazul când am fi avut lupte, așa am fi fost forțați să tratăm pe răniți căci experiența am avut-o: ni s'a trimis vată și tifon simplu nesterilizat, abia după o lună.

Coșurile cu medicamente

În *panerele de medicamente*, și mai rău, căci în două am pus câteva sticlute cu medicamente, cu anticolerină și faimosul amoniac prevăzut în regulamentul militar, destinat probabil, ca să deștepte pe acei luptători fricoși, cărora le-ar veni leșin sau nevricale, la vederea inamicului! Am mai avut ca medicamente: câteva grame de chinină, xerform, sare amară, plus ceeace personal am rechiziționat cu forța dela drogueria din Craiova, și anume: un kilo alcool, 500 gr. permanganat, 200 gr. colodiu, 20 injecții de morfină și cafeină, 200 gr. iod metalic și un kilo vasilină. Notați bine că toate aceste medicamente, care nu au fost suficiente nici oamenilor din compania noastră sanitară, erau destinate unei ambulanțe divizionare dela care trebuia să se alimenteze întreaga Divizie. Cât despre antiseptice și desinfec-tante, pentru întreaga Divizie nu am avut decât câteva grame de acid fenic lichid (500 gr.) și vre-o câteva pastile de sublimat.

Deja fiind în Craiova, în repetate rânduri oridecâteori am cerut să ni se dea medicamente, ni s'a răspuns: «aveți răbdare, pregătiți-vă și plecați, căci medicamentele vă vor ajunge de pe urmă, sunt pe drum, vor veni cu trenul, cu automobilul, etc. *Am înțeles, că fiind vorba de o mișcare strategică repede, trebuie să plecăm așa cum suntem, în speranța că medicamentele și pansamentele ne vor veni pe urma noastră.*

Traseul marșului

Astfel nepregătiți, Duminică 30 Iunie, plecăm din Craiova și ne oprim seara la Șegarcea (25 kilometri).

Luni 1 Iulie plecăm din Șegarcea și ne oprim la Măceșiu-de-Jos.

Marti 2 Iulie plecăm din Măceșiu și ne oprim la Bechet. Aci ne unim cu trupele Diviziei la care aparținem. De aci înainte intrăm sub comanda Diviziei. In satul Bechet, după câteva ore de repaos, primim ordin dela șeful ambulanței noastre ca să pornim spre port, pentru imbarcare. Neputându-ne imbarca din cauza aglomerației, noaptea dormim în port, amestecându-ne cu trupe din altă divizie, căci prezența noastră în port eră o greșală a șefului nostru.

Mercuri 3 Iulie, ora 5 dimineața trecem Dunărea la Rahova, deși trupele diviziei noastre încă nu erau trecute.

Vineri 5 Iulie, drumul dela Rahova la Crușevița (vre-o 25 klm.) a fost o adevărată tortură pentru trupe, din cauza căldurei tropicale, a prafului asfixiant și mai târziu a unei ploii puternice, care a udat până la piele, timp de câteva ore noaptea, pe toți care nu aveau cort nici manta. Și aceștia erau foarte mulți la unele regimente.

Sâmbătă 6 Iulie sosim la Borovan, unde stăm până la 11 Iulie.

Aci am avut deja ocazia să constatăm trista situație în care se găseă Ambulanța noastră; aci ne-a venit nefericitul locotenent Lăzărescu, cu intoxicația alimentară gravă, căruia nu-i puteam da nici un ajutor neavând nici medicamente, nici aparat de ser, nimic pentru fricțiune, nici pentru injecțiune. Totul s'a rezumat în ai prepară ceai cald, pe care i l-am preparat și servit cu vasele mele personale. Această situație critică, ne da de gândit de modul cum vom ajuta sutele de răniți în caz de lupte. Neputându-l îngriji, l-am trimis cu Ambulanța la Rahova, Bechet.

La 11 Iulie plecăm și ne oprim la Vratza.

Până la Vratza, totul s'a mărginit la marșuri strategice secrete, cu destinațiuni necunoscute.

Aci este locul să arăt, că în timpul acestor marșuri stra-

tegice, ambulanța Diviziei noastre *a devenit celebră* prin mai multe acțiuni executate de șeful ambulanței, care probabil îi era dificil ca să interpreteze și să execute exact ordinele ce primiă. Astfel, la Bechet, ne-a imbarcat și ne-a trecut Dunărea cu trupe din altă Divizie, adică ne băgase într'o altă formațiune militară, și ne-a trecut Dunărea cu 24 ore înaintea trupelor Diviziei la care aparțineam, în loc să fim la urma lor! Tot așa de bine a condus ambulanța, distinsul nostru Lt. colonel medic-șef, în marșul spre Crușerița, când a intrat cu ambulanța în linia avantposturilor, și voind să forțeze santinelele a fost amenințat, de acestea, că va fi împușcat dacă va mai mișcă un pas. Tot așa de bine, a fost șeful nostru, când în marșul spre Borovan s'a oprit cu ambulanța în altă formațiune militară la 5 kilometri departe de trupa lângă care era destinat să aparție, și anume s'a oprit la Borovan în loc să se oprească la Ohodeni; iar la Vratza, s'a instalat cu ambulanța pe locul ce servise drept grajd coloanei de subsistențe a trupelor active, și departe de trupa la care era atașată ambulanța ce conducea.

Dacă țin să reamintesc isprăvile colegului nostru care ne conducea și avea în mână soarta noastră, este pentru că era departe de a fi colegial și a ține seama și de părerile noastre, 7 medici și colegi, care-i arătam greșelile și remediul: orice amestec inofensiv și binevoitor al vreunui din noi, era primit cu strigăte furioase și amenințări «eu sunt șeful, eu sunt colonelul, așa să se facă cum ordon eu».—Noroc că n'au fost lupte, căci altfel, rolul și ajutorul ambulanței D. I. R. ar fi fost nul pentru trupe și funest pentru personalul ambulanței.

La Vratza

La Vratza pentru prima oară, auzim că există cazuri de holeră în oraș și în trupele active ale Corp. I aflate la Orhania. La 14 Iulie, D-I. General Alexandrescu, comandantul D. I. R., față de pericolul holerei, *găsește util a mă detașa* dela ambulanță la *Statul Major al Diviziei*, numindu-mă *medic al gar-nizoanei însărcinat cu prevenirea și combaterea holerei*.

Am primit cu mare plăcere această însărcinare, mai ales că D-I. Lt. Colonel Dr. Elian, medicul șef al Diviziei, a

primit cu multă bună-voință și colegialitate concursul meu pentru îngrijirea sanitară a Diviziei.

Prima grije ce am avut, a fost de a mă pune în legătură cu cei 2 medici ai orașului, spre a conlucra la combaterea holerei din oraș. Dela acești d-ni medici bulgari, am putut afla între altele: 1) că holera a bătuit la Vratza, cu câteva luni mai nainte. 2) că trupele active la trecerea lor prin Vratza, au devastat și au luat rufele și hainele spitalului de holerici, deși chiar acest domn doctor le atrăsese atențiunea să nu le iea că sunt dela holerici.

În inspecțiunile diferite ce am făcut în oraș, am constatat urmele devastărilor magaziiilor de haine *noi și vechi*, și a magaziiilor cu munițiuni, făcute de trupele active care trecuseră mai nainte, etc.

Cred că dacă e util a lua ca pradă de războiu orice ar fi folositor trupei noastre sau trupei inimice, tot atât de neutil a fost devastarea depozitelor cu efecte vechi și depozitele spitalului. Devastările inutile arată că sau comandanții corpurilor nu văd clar chestiunea prăzei de război, sau că nu sunt stăpâni pe trupe spre a le impune anumite ordine.

Împreună cu primarul orașului am inspectat: rezervoarele de apă, ale cărei porți și conducte fuseseră sparte de trupele ce trecuseră prin Vratza, și am luat măsuri de pază și reparațiune; am inspectat casele unde se ivise holera, luând severe măsuri de pază și izolare.

Trupele Diviziei noastre au fost bivuate afară din oraș, iar accesul militarilor în oraș, eră controlat foarte sever.

Acî la Vratza, Dl. Dr. Jugureanu, medicul-șef al spitalului mobil, destinase ca doi medici și 3 sanitari, să îngrijească de holericii din Vratza (eră dejă 3 femei și 1 copil), în clădirea ce servea ca spital de holerici. Dar d-nii Doctori detașați, se găseau foarte desorientați neștiind în ce mod vor putea combate holera, neavând nimic din cele necesare. Am căutat să procur câte ceva din cele necesare acestui spital, fără a-l completa, de oarece a doua zi chiar, Divizia noastră a primit ordin să plece din Vratza.

La Mezdra

Plecăm din Vrața la ora 11 a. m. pe o ploaie torențială și ajungem la ora 3 la *Mezdra*, localitate așezată la intrarea defileului Ischerului, unde divizia noastră a stat până la 6 August.

Ací la Mezdra am auzit de progresele holerei la Orhania și de victimile ce face zilnic. Ací a fost lupta noastră cea mai mare, ca să apărăm pe cei 20.000 oameni, a cărei pază sanitară ne eră încredințată.

Grație interesului ce d-l General Alexandrescu și medicului șef al Diviziei, au pus pentru îngrijirea sanitară a trupelor, grație faptului că mi s'a aprobat orice măsură sanitară am crezut necesară, și mi s'a procurat tot ce s'a putut găsi prin localitate, grație faptului că d-l General Alexandrescu în persoană, neobosit dela ora 6 dim. până la ora 11 seara eră în continuă activitate, în cercetări, consiliu cu statu-major și medicii, asupra tuturor chestiunilor ce ar fi interesat sănătatea oamenilor; grație zic, energiei d-lui General Alexandrescu, se datorează faptul că, am putut avea un număr așa de restrâns de morți de holeră în Divizia noastră, căci până la 6 August, data plecării din Mezdra nu am avut decât 8 morți la 20 mii oameni, pe când la corpul I și IV, între care ne aflam așezați, mureau câte 20-30 pe zi.

Cărăuși

Pericolul cel mare pentru Divizia noastră consta în faptul că se găsea între Orhania și Vratza, localități pline de holeră, și mai ales că trupele dela Orhania și Novacene se aprovizionau din Mezdra, din depozitele Diviziei noastre prin ajutorul sutelor de *cărăuși* ce ne trimetea. Poliția severă ce o exercitam cu acești oameni, desinfectarea carelor lor când aveam cu ce, conducerea lor numai în număr limitat și între jandarmi, mergerea lor obligatorie și sub supraveghere la anume latrine, înainte de a intra în Mezdra, a fost făcută cu atâta severitate, că deși dintre acești cărăuși cădeau de holeră câte 2—3 pe zi chiar în localitatea noastră unde

veneau să încarce, totuși nici garnizoana, nici satul Mezdra nu s'a infectat de loc până la plecarea noastră.

Poliția sanitară severă ce exercitam, a fost considerată de unii comandanți de intendență din Orhania drept șicană, ceea ce a provocat reclamație și o anchetă. D-l Lt.-Colonel. . . , care a fost trimis spre a ancheta, s'a convins că nu e vorba decât de o justă măsură sanitară pe care divizia și garnizoana eră în drept să o exercite.

Aici e locul să arăt impresiunea tristă ce mi-au făcut acești *cărăuși*. Au defilat înaintea mea sute și mii de *cărăuși*, căroră nu li se da drumul a intra în Mezdra până ce nu-i vedeam și controlam starea lor.

Am anchetat și m'am convins personal că deși grupele de 4-500 *cărăuși* trebuiau să fie sub conducerea unui ofițer, care trebuia să aibă grija lor și a vitelor lor, totuși în aceste marșuri de transporturi, nu gradele ci D-zeu aveă grija lor. Imbrăcați numai în cămăși, plouați, obosiți, nespălați, înegriți de praf, nebăuți și chiar nemâncați, acești martiri m'au impresionat foarte mult, căci m'am convins că ei au avut privațiuni mai mari decât trupele!

Am cercetat eu singur un mare număr dintre ei, punându-le întrebările în așa mod ca să nu priceapă pentru ce-i întreb, controlându-le traista sau legătura lor cu mâncare; alteori chestionând gradele (sergenți) ce-i însoțeau, și m'am convins, despre ceea ce afirm, în aceste rânduri notate sub impresiunea indignărei. Am văzut eu singur oameni leșinați de nemâncare, oameni care, erau trimeși d. e. din Orhania, dându-li-se o pâine, făcând 3 zile până la Rachova, iar la Rachova unde trebuia să li se deă o nouă pâine, primeau o înjurătură, de oarce fie că el nu știă unde să se adreseze ca să-și primească pâinea, fie că acel care trebuia să-i deă pâinea, eră prea ocupat ca să mai aibă timpul să se mai ocupe de acești *cărăuși*, fie că li se da pâine dintr'acelea pe care și boii au murit când au mâncat-o. Ca să cumpere, nici vorbă nu eră, căci toate brutăriile din sate erau ocupate de armată.

Pe figura acestor țărani, nu se citeă decât suferința și resignarea!

Scriu despre țărani cărăuși, căci am avut curiozitatea să cercetez și să constat, în comunele pe unde am trecut, câte s'au petrecut pe spinarea lor. Astfel, am văzut cele mai revoltătoare desposedări arbitrare și ilegale, făcute sub numele de rechiziție. Am văzut familii dela care a plecat fii la luptă, și li s'au luat și ultimul bou și cal, rămânând acasă femeia și copii.

Am văzut cai și căruțe scutite la acei ce mituiau, la alții evaluări ridicole. Toți caii și căruțele au fost nemarcate, așa că la întoarcere iar mituială și abuz, cel mai timid rămânând totdeauna în pagubă. *S'a luat de către jandarmi dela femeile țăranilor câte 10—20 lei sub numele de taxă de războiu.*

Am văzut cărăuși, care după ce ajungeau la destinație, li se da biletul că și-au terminat sarcina rechiziției și sunt liberi a pleca înapoi în țară. Pe drum însă, întâlneau vreo coloană oarecare de transporturi sau trupe; el eră luat din nou, fie cu car cu tot, fie numai cu boii, sub pretextul și promisiunea ca să ajute la urcarea vreunui deal, carul lăsându-i-se în drum. Eră ținut din nou câte 2—5 zile, nealimentat, căci nu eră trecut în subsistență, iar după aceste noi zile de rechiziție, când se întorcea înapoi, nu-și mai găsea nici carul.

Am auzit zilnic plângeri de asemenea natură, făcute generalului Diviziei noastre, care fiind milos și drept, aveă răbdarea să asculte pe toți cei ce se plâneau.

Dar ce dreptate li se putea face, când țăranul în ignoranța lui, nu știă nici cine l-a rechiziționat, nici cum îl cheamă? Pe cine să apuci când majoritatea acestor fapte erau arbitrare, și prin urmare autorul aveă grija să se eschiveze, și multe fapte de acestea, priveau trupe din alte Divizii?

Șefii de guverne, miniștrii și deputații, traveștiți-vă și coborâți-vă în mijlocul masei poporului, pe care-l înșelați cu discursurile voastre mincinoase; vedeți ignoranța și neștiința lui de carte, vedeți abuzurile și apucăturile subalternilor și protejaților voștri politici, și mulțumiți lui Dumnezeu, că răbdarea Românului e mare! Dar dacă nu va plăti pielea voastră, apoi desigur vor plăti copii voștri, efectul ignoranței și nedreptăței în care ați ținut cele 6 milioane de fi ai țarei pe care i-ați

speculat. Făceți-le școale și luminații, ca să poată să-și cunoască nu numai datoriile, ci și drepturile lor, căci poate atunci vor înceta furturile și ilegalitatea de astăzi...

Primele cazuri de holeră

La 17 Iulie, se ivesc primele cazuri de holeră în Divizia noastră, și anume în comp. IX, Reg. 57, bivouacat la Kremene. Imediat s'a izolat compania cu un medic, și s'au luat riguroase măsuri de izolare pentru restul trupelor.

S'a vorbit multe despre **frica medicilor de a se apropia de bolnavii holerici**.

Din cele ce am văzut, pot afirma următoarele: e adevărat, că la început, au fost medici care nu se apropiau de holerici, și alții care au făcut greșeli de diagnostic, luând pe holerici drept febră tifoidă, beție, insolație sau pneumonie. Arestea s'au întâmplat numai la început, și din cauză că majoritatea medicilor nu cunoșteau holera decât din cele ce citiseră în cărți, iar frica lor cră datorită faptului că nu aveau niciun confort, nici bluze, nici termometru, nici etuve, nici un medicament pentru a se putea apăra contra boalei.

Lipsa de medicamente, eră foarte mult simțită, căci până la această dată nu primiserăm absolut nici un anti-septic, cu toate că generalul Diviziei noastre, telegrafiasse chiar A. S. Regale, că nu avem medicamente; așa că tot ceea ce puteam da medicilor și sanitarilor eră, varul, săpunul și exemplul nostru: *veneam în contact cu bolnavi, îi examinam și-i tratam. D-l General Alexandrescu intră în corturile holericilor, și-veneă în contact cu bolnavii, spre a da exemplu și curaj sanitarilor, care se rugau cu banii în mână, să le cumpărăm antiseptice din banii lor, dacă Ministerul nu le poate cumpăra!*

Și medicii și sanitarii aveau dreptate să stea la distanță, căci cred că e absurd a pretinde ca un medic sau sanitar care tratează holerici, să vie la masă și la cortul său, în contact cu oamenii sănătoși, cu aceleași haine cu care a stat la bolnavi și fără să se desinfecteze, căci atunci medicul singur și sanitarul, ar fi fost un factor de propagare al boalei.

Dar mai târziu, înda'ă ce medicul și sanitarul a avut bluză, desinfectante și medicamente; îndată ce au văzut exemplul dat de noi că nu trebuie să avem frică de holeră chiar dacă nu am avea alt desinfectant decât apă și săpun, ei încep a căpăta o mai mare încredere și siguranță așa că *pot afirma că toți medicii în/regei Divizii I. R., și sanitarii cari au servit pe holerici, și-au făcut datoria, în lupta contra holerei, cu toată conștiința și devotamentul.*

Micile incidente, pe care eu și comandantul Diviziei le-a avut cu unii dintre D-nii medici ai corpurilor, au fost datorite mai mult lipsei de experiență decât neglijenței. Astfel, chestiunea, foarte importantă, a **așezării latrinelor** a fost rău interpretată în multe corpuri, din care cauză am avut dese discuțiuni cu medicii și șefii de unități.

În loc ca medicii și d-nii comandanți, să fie convinși că latrinele trebuie să fie așezate suficient de aproape de trupă, pentru ca ele să fie ușor accesibile nu numai ziua ci și noaptea pe întunec, și pentru acei care ar avea scaune dese și grăbite; și că partea importantă pentru ca ele să nu miroasă este supravegherea și îngrijirea lor; au crezut din contra ca cu cât le vor aș-ză mai departe de trupă, cu atât trupa va fi mai ferită de infecțiunea purtătorilor de vibrioni.

Am văzut unități al căror comandant și medic au înțeles perfect chestiunea, făcând latrinele destul de aproape de trupă, ușor accesibile noaptea, având poteci vâruite în direcțiunea lor, știind că varul e vizibil noaptea, ferindu-le de vedere prin câteva crăci de arbori, și îngrijind și supra-veghind ca ele să fie ținute curat, și zilnic să se arunce, în ele, var sau un strat subțire de pământ.

Din contra, am văzut medici și șefi de corpuri, care au înțeles foarte greșit chestiunea. Așa de ex., un medic împreună cu șeful unității, așezaseră latrinele trupei, la o mare distanță, peste un râu, așa că oamenii acestei trupe trebuiau să treacă apa călare sau descălțați, (de oarece apa eră adâncă până peste genunchi) spre a merge pentru necesități, la aceste privăși. Bine înțeles că dacă ziua se ducea cineva, noaptea nu se ducea nimenea. Sau, alt medic, care

împreună cu șeful corpului, așezaseră latrinele la o distanță de 15 minute departe de corturile soldaților și trebuind să mergi prin niște râpe și drumuri dificile. Dacă ziua puteau servi la ceva, noaptea însă erau inaccesibile.

În toate aceste cazuri, în timpul nopții, oamenii nu se puteau servi de latrinele lor, din cauza distanței celei mari și a drumului dificil în întunec; în acest caz ei își făceau necesitățile pe lângă corturi, și era destul ca un individ să fie purtător de vibroni pentru ca să infecteze întreaga companie sau trupă, căci acolo unde el își făcea necesitatea în timpul nopții, treceau alții cu picioarele și răspândeau microbii.

Serviciile medicilor Ambulanței Diviziei

Dacă medicii regimentelor și batalioanelor, și-au îndeplinit cu devotament, datoria, unul mai mult, altul mai puțin, fiecare după experiență, vârste și aptitudinile sale, apoi nu pot trece mai departe, fără să accentuez *serviciile aduse de medicii Ambulanței Divizionare*.

Către mijlocul campaniei, am avut regretul să vedem bolnăvinduse, doi buni colegi de ai noștri, pe d-rul Antonini și Karatzalis, care au trebuit să se întoarcă în țară.

Colegul *d-rul Manu*, a fost detașat în mai multe rânduri, la diferite trupe ale diviziei, unde se ivea câte un caz de holeră, spre a conlucra cu medicul trupei respective la oprirea epidemiei—Devotamentul, energia și abnegațiunea colegului dr. Manu a fost mai presus de orice laudă—Oamenii acelor unități, unde a fost trimes d-rul Manu, trebuesc să-i fie recunoscători.

Colegul *d-rul Dimitriu*, a fost detașat ca medic șef, al trupelor contaminate de holeră, din Șegarcea. În timpul celor trei zile, cât a stat acolo, d-sa a avut de luptat cu multe lipsuri și dificultăți pentru combaterea holerei; în marșurile de întoarcere d-sa a adus un real serviciu medical trupelor diviziunii, depunând tot devotamentul în îngrijirea bolnavilor.

Colegul *d-rul Hâldan*, a fost un prețios element al Ambulanței Diviziei, căci, neobosit, de dimineața până noaptea târziu, cu punctualitatea și exactitatea școalei germane, a smuls mulți bolnavi și holerici din ghiarele morții.

Doctoranzi: Țundrea, Isvoranu, Gancea și Negulescu au fost de mare ajutor și au depus mult interes și energie în îngrijirea bolnavilor. Și pentru a fi complet, nu trebuie să uit pe *Șeful Ambulanței* pe d-l Lt.-Colonel *Crăiniceanu*, care a avut și d-sa un rol f. f. important... și anume, a lucrat în tot timpul campaniei, împreună cu un furier, statistica și tablourile de situația zilnică a trupei, uneori greșite alte-ori exacte, dar în fine, *d-sa, ca fost doctor militar, știa ce fel de medicină să cere în armată: registre, condici și situații....* Și d-sale, trupa întregii divizii trebuie să-i fie recunoscătoare, pentru inofensiva d-sale activitate medicală....

Ba, pardon, aproape uitasem, să menționez; că d-sa a mai avut un rol foarte important, pe acela de a nota memoriile medicilor de sub comanda d-sale, printre care și pe al meu, având grija de a face aprecieri atât pentru defectele și calitățile militare cât și pentru cele de medic civil, și propuind sau nu pentru avansare sau recompense, după *savanta d-sale judecată*.

Furnizarea medicamentelor

La 20 Iulie, în urma mai multor cereri telegrafice, ni se răspunde dela Marele Cartier, ca să trimetem un om special la T. Severin, ca să ne procurăm medicamente. Ceeace ar fi însemnat vreo 6 zile de drum, plus timpul cerut pentru predare și împachetare.

La 21 Iulie, primim altă telelăgramă, prin care ne comunică să trimetem nu la Severin ci la Samovit ca să luăm medicamente.

În urma acestei telegrame d-l general, trimete la Samovit pe farmacistul Monșan, dar care nu se poate întoarce decât peste 6 zile.

În acest interval, d-l general Alexandrescu, găsind ocaziunea de a dispune de un automobil particular¹⁾, trimete

¹⁾ Divizia I. R. nu a dispus în tot timpul campaniei decât de un singur automobil, care zi și noapte, abia putea face fața multelor necesități.

la Craiova ca să i se cumpere cu bani gata, dați dela d-sa și pe rizicul d-sale, desinfectantele necesare diviziei, așa că în ziua de 24 Iulie începem a dispune de medicamente și desinfectante pe care le distribuim la regimentele diviziei.

La 26 Iulie sosește și farmacistul Monșan, cu medicamente, aduse dela Samovit, *procurate din depozitul armatei*.

În fine la 28 Iulie sosește la Mezdra, un mare depozit de medicamente, acel depozit care cu o lună înainte ni se promisese. Dar nu a mai fost de niciun folos căci Divizia cumpărase medicamente pe cale particulară, așa că acest depozit s'a întors înapoi, aproape intact, mai ales că la 29 Iulie, ziarele anunță semnarea păcii.

Lipsa de etuve, laboratoare și instrumente

Odată cu ivirea holerei în Divizia noastră, am cerut Marelui Cartier, etuve, laborator cu personalul necesar și ser. Știam însă că cererea noastră va fi fără rezultat, judecând după faptul că în Cîrpu I, unde holera seceră câte 20—30 oameni pe zi, nu eră nici un laborator — *căci abia în ziua de 20 Iulie sosește cu trenul la Mezdra, cu destinație pentru Orhanian, o etuvă, aparate de desinfectat, laborator și cele necesare pentru combaterea holerei, împreună cu d-nii D-ri Slătineanu, Lupu, etc.* — iar Corpul al IV, unde mureau câte 30 — 40 oameni pe zi, încă nu aveă nici un laborator.

Și când știam, câte etuve, microscopae, aparate de desinfecție și material avem în București, fără voe te revolți și cauți să vezi cine este vinovat pentru toate aceste lipse și neglijențe. Fără să aduc acuzațiuni personale cuiva, totuși cred că dacă șefii serviciilor medicale militare active, atunci când în *Februarie s'a vorbit de posibilitatea unui război și ne-au ținut conferințe*, sau chiar atunci când s'a decretat mobilizarea, s'ar fi adresat colegilor lor civili, și ne-ar fi consultat în mod sincer și ne-ar fi cerut concursul nostru, fiecare după specialitate, mijloacele și după cum ne pricepeam, am fi avut etuve, instrumente, microscopae, medicamente și bluze, mult mai multe decât acele date de armată și am fi prevenit rușinea și durerea produsă de holeră.

Astfel, pentru ca să nu citez decât ceea ce se putea obține din București, dacă s'ar fi cerut Laboratoarelor: Robin. Baroncea, Verzeanu, Dumitrescu, Buceag și asistenților din laboratoarele Facultății de Medicină, să-și improvizeze laboratoare mobile și să fie la dispoziția armatei, urmând anume corpuri, am fi avut, pe deoparte laboratoare suficiente, în caz de epidemie și pe de altă parte medicii acestor laboratoare ar fi fost prezenți să ajute pe răniți, în caz de lupte.

Am fi fost scutiți de *rușinea de a cerșea un microscop* dela medicul Bulgar din Vratza, când în București avem sute de microscopae!

Știu de această cerșeală de oarece medicul Bulgar, pe care îl cunoșteam personal, m'a rugat ca să cercetez și să stăruiesc ca să i se trimeată microscopul spitalului, pe care i l-a cerut medicul X, ca să caute vibrioni, și pe care a uitat să îl înapoeze.

Dacă dela sanatoriile Gerota, Mărgăritescu, Diaconese, etc., s'ar fi cerut ca, medicii acelor Sanatorii ce erau recrutați, să-și ia cu ei etuve, instrumente, pansamentele și medicamentele de care dispuneau, am fi avut dela începutul campaniei, etuvele și instrumentele, pe care armata nu ni le-a trimis nici după o lună.

Eu personal, dacă a-și fi luat cu mine numai o parte din etuve, instrumente, pansamente, medicamente și chiar asistenți, a-și fi putut îndestulă nu una ci două Divizii.

Dar nu numai că nu s'a gândit nimenea la acest mod de a servi pe bolnavi în campanie, dar chiar s'a refuzat atunci când a cerut cineva. Astfel mi s'a comunicat că un medic din T.-Severin, care se ocupă de Bacteriologie, a cerut medicului Diviziei sale, să-i dea voie să-și aducă laboratorul său, dar i s'a refuzat.

Pe când mă ocupam la Craiova, cu aranjarea efectelor ambulanței, văzând lipsa absolută de medicamente indispensabile, am telegrafiat la București și mi s'a trimis printr'un om dela Depozitul Sanatoriului meu, mai multe doze de cloroform, Kelene pentru anestesia generală, cele necesare pentru rachianestezie, cafeină și morfină, medicamente absolut indispensabile pentru a ușura suferințele în cazuri de bandaje

de fracturi, luxații, intervenții urgente, cazuri ce se prezintă la un post Divizionar.

Mi-am procurat aceste medicamente de oarece vedeam că dacă nici sare amară și alte *medicamente cazone* eftine, nu ni le dă armata, cu atât mai greu ne-ar fi dat asemenea, medicamente, *prea scumpe și de lux pentru mutra rezervistului!*

În ceea ce privește instrumentele, am auzit că în depozitul Armatei sunt foarte multe instrumente moderne. Totuși, la ambulanța Diviziei I. R., compusă din 2 secții, nu s'a dat decât o singură trusă de instrumente, așa că atunci când aceste două secții erau izolate una de alta, o secție rămânea fără nici un instrument. Nu se putea scoate un dinte, căci la ambulanța Diviziei, nu aveam decât... cleștele potcovarului... cu care încă nu făcusem practică!

A fost nepriceperea, neprevăderea sau neglijența medicilor militari, cauza acestor multiple lipsuri ale Serviciului Sanitar?

Să fim indulgenți în a condamna, fără să auzim apărarea celor acuzați. Să ne servească de lecție această probă, și lăsând acuzațiile personale la o parte, să vedem de unde vine răul și care ar fi remediul în viitor.

Forța medicală în timp de războiu, o formează medicii rezerviști

Colegii noștri militari, care s'au perindat în fruntea Serviciului Sanitar al Armatei, au neglijat sau au uitat că medicii civili formează grosul și puterea medicală în timp de campanie.

Sunt medici de rezervă care de zeci de ani, nu au mai fost avansați, cu toate că îndeplineau condițiunile. Din această cauză, medicii primari de spitale, de orașe, șefii de laboratoare, profesorii, etc., au rămas cu grade de locotenent și căpitan. Șefii de spitale și profesorii, în culmea derisiunei, au fost puși sub comanda medico-militară a elevilor lor, care fiind medici militari activi au fost avansați la timp și au căpătat poate un galon mai mult ca fostul lor profesor sau șef de spital.

Poate că diferența aceasta prea mare în grad, între medicii militari activi, cu gradul de colonel și general și colegii lor rezerviști rămași cu gradul de locotenent și căpitan, au făcut dificilă o *conlucrare și o consfătuire* mai din vreme, între medicii civili și colegii lor rezerviști!

Ceeace au făcut medicii militari, cu noi, medici rezerviști, care ne-au trimes la războiu fără instrumente și fără pansamente, și la epidemii fără mijloace de apărare, este același lucru ca și cum s'ar fi pornit trupa la războiu, fără pușcă, fără gloanțe, fără baionetă.

Dacă șeful serviciului medical-militar ar fi voit să numească pe un medic rezervist cu gradul de căpitan, ca medic de Divizie sau șef de spital, unde se cere să fie Colonel, s'ar fi lovit de rigorile militare care cere anume număr de galoane pentru anume post, așa că atunci când D-l prof. Dr. Cantacuzino, care nu avea decât gradul de locotenent, a fost numit ca șef al serviciului holeric pe întreaga armată, loc echivalent cu gradul de colonel sau general, s'a scris în ziare¹⁾ despre demisia în bloc a medicilor militari.

Nu știu dacă această amenințare a fost ecoul vre-unui medic militar; îmi place să cred că nu, *dar e bine să se știe, că într'un viitor războiu, dacă nu se vor lua măsuri de îndreptare, va fi contrariul: va fi revolta medicilor rezerviști civili în contra gradelor medicale militare.*

Medicii civili nu vor mai tolera ca câțiva colegi cu galoane militare să-și bată joc de întreaga mulțime de medici rezerviști civili și de sănătatea întregii armate. Eu personal dacă voi mai trăi și voi mai avea ocazia să fiu chemat la războiu, voi veni cu tot focul sacru, dacă serviciile mele se vor crede utile, dar, cu prețul libertății și al vieții mele, voi fi în capul mișcării medicilor rezerviști, ca să nu ne mai supunem galoanelor colegilor militari, care ne-au dovedit că nu mai putem conta pe ei, că nu mai putem avea încredere în conducerea lor, că și-au dat singuri vot de blam al neprevăderii ca să nu zicem al nepriceperii.

¹⁾ *Dreptatea.*

Cred însă că lucrurile nu vor ajunge aici, căci cei care conduc astăzi armata, vor pricepe că este absolut nevoie de modificarea radicală a Serviciului Sanitar al Armatei.

Nu e o acuzațiune personală adusă vre-unuia din colegii militari, ci o acuzațiune pe care o aduc instituției din care fac parte și a organizării defectuoase a acestei instituții.

Nu cred că vor fi mai mulți de 2 sau 3 medici militari activi sau în rezervă, care să nu recunoască defectuositatea organizării medico-militare, care să nu dorească mai multă independență, mai multă libertate de acțiune, o radicală transformare a Serviciului Sanitar al Armatei și contopirea lui cu cel civil formând un serviciu unic al Sănătății publice.

Reforma pe alte baze a Serviciului Sanitar-militar

Cred absolut util ca în viitoarea organizare a Serviciului medical-militar, *să se desfințeze gradele la medici*. Gradul lor în armată să fie acela care corespunde cu ocupațiunea sa medicală civilă, neținând seamă nici de vechime, nici de vârste așa cum este serviciul sanitar civil.

Locul și gradul medicului rezervist în timp de războiu, să fie acolo unde îl cere aptitudinile și specialitatea sa.

Dacă pentru bunul mers al armatei, este necesar ca la trupă, ordinele să se execute fără discuție, iar gradele să fie riguros, cel inferior la ordinul celui superior, în interesul medicinei în armată, medicul să nu aibă grad, să fie scos de sub ordinele comandanților de trupe, de sub ordinele Colonelilor și Generalilor.

Medicul militar activ și de rezervă, să aibă libertatea de acțiune și să aibă *veto egal cu comandantul unității* în chestiuni de igienă, alimentație, bivouacare, ore de lucru, *atunci când nu este vorba de marșuri și mișcări strategice*.

Fiind egal cu comandantul unității, cred că nu se vor mai găsi Coloneli să zică medicului Regimentului «*minți, îți dau 10 zile arest*» sau, ceace mi s'a relatat dintr'o altă Divizie, unde generalul X, a apostrofat în față pe un medic major, numindu-l «*porc*». Sau ceea ce se întâmplă actualmente în 90 % din regimente, unde medicul regimentului nu are

nici un rol față de voința colonelului, în orice chestiuni de igienă. Bine înțeles că și *medicul militar va avea pe superiorul lui direct, care-l poate pedepsi în caz de neglijențe și infracțiuni*, tot așa după cum medicul civil are controlul Inspectorului și al Directorului serviciului sanitar civil.

Serviciul sanitar militar să fie descentralizat, spre a se ușura formalitățile și lăsat sub răspunderea medicilor unităților respective.

Medicii civili, să fie chemați la o mai mare activitate în organizarea serviciului sanitar al armatei chiar în timp de pace.

Să fie răspunzători individual de organizarea și aprovizionarea regimentelor și a ambulanței sale de rezervă, care să fie din când în când inspectată și chemată la manevră.

Să se ție seamă că medicii civili formează forța medicală în timp de resbel; printre ei găsim energii și organizatori care s'au desvoltat liber în aptitudinile lor medicale și administrative, iar nu sub rigoarea și tutela regulamentelor militare cu fel de fel de ordine și contraordine. Intre ei găsim energii și practicanți care și-au organizat singur spitalul, laboratorul sau sanatoriul, iar nu după caprițiul și vederile înguste ale vre-unui moș teacă, comandant de regiment.

Să ne uităm la spitalele civile și la cele militare din Capitală și din celelalte orașe mari. Ministerul de Războiu cheltuește relativ cu numărul paturilor tot atât ca spitalele civile. Dar se poate compara unele cu altele? Serviciul chirurgical al spitalului militar din Craiova de ex., ar putea fi comparat cu serviciul chirurgical al spitalului civil din același oraș? Oare distinsul medic și chirurg, D-nul locot.-colonel Potârcă, care ca civil ar fi fost de mult medic primar, dacă zic, acest coleg, cu aptitudinile și calitățile pe care le posedă, ar fi avut libertatea de acțiune, de inițiativă și banii *necesari în mîna sa*, nu ar fi avut alt serviciu, alte săli de operație, etuve, etc., decât serviciul chirurgical militar pe care-l are acum în spitalul Corpului I de armată, care e o rușine să se numească serviciul chirurgical al unui Corp de armată?

Or câte calități ar fi avut D-rul Potârcă, ca militar, nu putea face nimic mai mult, căci totul se ordonă în armată, totul se face cu formă și cu fel de fel de rapoarte.

Dacă am făcut această digresiune, este pentru a susține ca medicii militari să aibă mai multă libertate de acțiune la corpurile lor, ei devenind adevărați părinți îngrijitori ai sănătății oamenilor din trupa sau garnizona lor.

Neavând grad ¹⁾ ei nu trebuie mutați, după cum se mută ofițerii combatanți. Stabilitatea lor le-ar procura o situație materială mai bună căci și-ar forma o clientelă în localitate, ar putea face mai des voiajuri științifice și vizitarea institutelor streine; ar fi mai în curent cu toate specialitățile medicale, ar fi mai răspunzători de starea și aprovizionarea spitalelor și infirmeriilor din garnizona lor.

Dacă actualii medici militari activi, țin să-și păstreze galoanele și uniforma, să aibă voie să o facă, fiind un drept câștigat. Dar pentru viitorii medici militari activi și rezerviști, *uniforma militară* să fie complet desființată, neavând nici un rol, decât numai la paradă.

Medicul militar n'are ce face cu sabia în timp de războiu, decât doar numai să se împedice în ea. În loc de uniformă militară, medicul să aibă voie a purta bluze, atât în marșuri cât și în bivuacuri, în războiu sau manevre. Imbrăcat în bluză, poate fi mai util, căci schimbând-o des, poate veni în contact cu orice bolnav de boală contagioasă, fără să transmită și să propage boala.

În loc de sabie să aibă un revolver, în timp de războiu, și o trusă cu siringă, fiole hipodermice de urgență, un antiseptic, etc.

În prima de echipare a medicului militar, să fie obligatoriu a-și procura *un cal cu o mică trăsurică ușoară*, fie chiar pe două roate, după un anume model studiat, cu care medicul să poată face naveta între capul și coada coloanei regimentului său, spre a încuraja și ajuta pe cei oboșiți sau bolnavi; a inspecta batalioanele și companiile în bivuacuri,

¹⁾ Numai leafa li se va mări după numărul anilor serviți.

când acestea ar fi separate și distanțate de corpul regimentului, pentru diferite necesități; și a merge înainte spre a inspecta izvoarele și terenurile unde va trebui să se oprească trupa în bivouac.

Actualmente, la Facultatea de Medicină din București, cei mai buni studenți sunt studenții Institutului Medico-Militar.

Sunt foarte dese ocaziunile când la examene sau la susținerea tezei de doctorat, membrii juriului aduc în public elogiul studenților și medicilor din Institutul Medico-Militar. Dar după ce iese doctor, cine se mai ocupă de educația lui medicală? Pe ici pe colea se trimete câte unul în străinătate pentru 1 sau 2 ani și pe urmă iar nimic.—Căci medicul militar, după ce a luat diploma, sau după ce s'a întors din străinătate, e trimes la vreun regiment ori cazarmă, și de acolo la alta, unde nu face decât militărie, registre, statistici, rapoarte și altele de felul acesta. Știm la ce să reducă medicina la regimente, nu e locul să o discutăm.

Mai târziu, prin avansare medicul militar e trimes la vreun spital; câte unul se specializează: într'un an sau doi devine bun operator. Dar, după necesitate, ori avansare, medicul e mutat din nou, la cancelaria vreunei divizii sau la minister, unde de toate face, afară de medicină.

Așa că medicul militar cu cât se ridică în grad cu atât e mai încărcat cu chestiuni de biurou și depărtat dela laborator, de clinică și de clientelă.

Ar mai trebui, ca pentru medicii militari activi, Ministerul să aibă aceeași grije, pe care o are Ministerul de Război în Germania și anume să se dea ocaziune medicilor militari activi de a face mai multă medicină și mai puțină militărie.

Pe timpul când d-l general Crăiniceanu eră ministru de război, i-am atras cu insistență atențiunea, asupra acestei chestiuni, pe care d-șă o găsisse justă, dar pe care n'a avut timpul să o studieze. În Germania, medicii militari ocupă un loc de frunte în Universități, și clientele, căci medicul militar își întreține cunoștințele medicale prin grija ministerului. În acest scop, fiecare medic militar, la fiecare 3 ani, vine împreună cu toți medicii unei anume regiuni, la o

universitate de ex. la Berlin unde, cei mai distinși profesori ai universității, le fac cursuri teoretice clinice și practice, timp de 1—2 luni, punându-i în curent cu tot ce e mai nou. Fac operații, cercetări de laborator de igienă, clinică, etc.

După alți 3 ani, acești medici merg la o altă universitate, d. ex. Würzburg sau Lipsca, unde alte somități medicale, le fac alte cursuri, și așa mai departe. În timpul acesta ei primesc leafa, și diurnă de întreținere, iar locurile lor la regimente sunt ținute de alți medici militari, sau civili, angajați de minister. În acest mod medicul militar e forțamente ținut în curent cu tot ceea ce e mai nou în știința medicală, civilă și militară. Aceasta este o chestiune de care trebuie să se ție seamă în organizarea serviciului sanitar militar.

Alimentația Diviziei: pâinea

S'a vorbit și s'a scris multe critici asupra pâinei ce s'a dat trupelor în campania aceasta.

Iată observațiunile mele, nepărtinitoare, de ceea ce am văzut în Divizia I. R.

1. Este adevărat că s'a *distribuit la trupe, pâine mucigăită, necoaptă sau acră.*

2. Este adevărat că s'a *distribuit mălai și orez stricat.*

Dar iată cauzele pe care le-am observat, iată vinovați, și iată măsurile ce s'au luat în această divizie.

1. Făina transportându-se în saci, în care descoperite, prin ploae și praf, ajungea la destinație, adică la cuptoare, deja stricată și mucegăită.

2. La manutanțele de campanie unde se depozită, neexistând nici clădiri, nici corturi suficiente, nici mușamale, sacii deja stricați erau ținuți iar în ploae, așa că făina se strică și mai mult. Tot astfel s'a întâmplat și cu mălaiul.

3. Fabricarea pâinei eră încredințată la brutarii improvizati, adunătură de fel de fel de oameni dela diferite corpuri, de fel de fel de meserii: cismari, croitori, plugari, și aceștia numai brutari nu erau. Nefiind conduși de nimeni,

amestecau făina și bună și rea la un loc, și fabricau pâinea după cum se pricepeau sau mai bine zis, fără nicio pricepere.

4. Cuptoarele de campanie pe care le purtă Divizia, în plus cuptoarele din orașele și satele pe unde trecea trupa, erau insuficiente ca să producă numărul de pâini ce să cereau. Așa că sau trebuia să lipsească câte 5—6 mii de pâini pe zi, din numărul de pâini ce se cerea acestor cuptoare, sau că, *trebuia să grăbească să scoată pâinea crudă din cuptor*, spre a avea timpul să fabrice numărul de pâini cerute.

Pâinea fabricată cu făină stricăță, nepreparată bine, necoaptă bine, ne adăpostită bine la manutanță, ne transportată bine, căci eră transportată în căruțe simple țărănești, unde eră udată de ploae, stropită de noroi, umplută de praf; nepăstrată bine nici de trupă, căci închisă în traistă, continuă a fi în condițiuni rele; iată cauzele pentru care pâinea mucigăia în așa mod că nu se putea utiliza; căci dacă boii care au mâncat-o au murit, neapărat că și soldatul care ar fi mâncat-o ar fi murit.

Acestea sunt observațiile mele, de ceace am constatat personal. Dacă se putea sau nu să nu se petreacă lucrurile astfel, aceasta va fi treaba anchetelor constituite. În orice caz remedierea trebuie căutată în viitor: în a avea căruțe de subsistență și cuptoare suficiente, și a utiliza mai mult pesmeți, pe care nu i-am văzut utilizați decât foarte puțin. Cu ocazia reformelor medicale, unul sau doi medici, să fie însărcinați special cu studierea chestiunei pâinei de campanie.

La începutul campaniei, tot același lucru s'a întâmplat și cu mălaiul. Mai târziu însă, găsind la Mezdra un mare deposit de porumb bun, vânturat prin mașină, și măcinat numai atât cât se consumă în fiecare zi s'a putut pregăti o mămligă foarte bună, pe care o gustam zilnic la diferite trupe.

Același lucru s'a întâmplat și cu orezul. Am avut ocazia să constat saci cu *orez plini cu cocoloașe de orez mucigăit*, iar *calitatea orezului eră în mai mulți saci, mai mult decât proastă*: eră un fel de amestecătură de gunoaie și uruitură de orez.

De altfel orezul, chiar cel de bună calitate se prepară greu și cere multă grijă și practică pentru gătirea lui. Și cum nici bucătarii regimentelor, nici popotari, nici șefii, nu-și dau osteneală, unii pe motivul că nu se pricep, alții pe motivul că nu e treaba lor, a rezultat, cu mici excepții, că orezul sub formă de pilaf, nu a fost primit cu plăcere de trupă. Eră mai ușor de preparat și mai gustos când se puneă în mai mare cantitate, în supa de carne.

Am semnalat aceste neajunsuri, așa cum s'au prezentat și cum le-am observat, dar să vedem și *măsurile care s'au luat* în Div. I. R. contra lor.

D-l General Alexandrescu, comandantul Diviziei, văzând că chestiunea pâinei mucigăite nu e ușor de remediat, a ordonat ca toți comandanții de corpuri și medici, să controleze regulat pâinea, și să oprească ca trupa să mănânce pâine stricată. Totdeodată a aprobat ca orice pâine stricată să fie aruncată în apă sau arsă, în locul ei să se dea alta bună iar în cazul când nu mai eră pâine în depositul manutanței, să se dea mămligă.

Ordinul acesta, de a înlocui pâinea stricată cu alta bună, a fost dat de mai multe ori așa că dacă vre unul din soldați D. I. R. a fost forțat să mănânce pâine mucigăită sau a rămas fără pâine, nu e devină numai intendența, ci și acei comandanți, din fericire prea puțini, care nu se interesau de trupa lor. Bunul comandant, cu inima și cu sufletul pentru oamenii săi, aveă grijă din vreme, căută găseă dacă nu pâine, mălai, dacă nu mălai, cartofi ori pesmeți, dar le găseă ceva și nu-i lăsă pe nădejdea popotarului.

Bunul comandant cu milă de oamenii săi, nu se mulțumea numai să ție și să se plângă de intendență, el cercetă răul, *vedeă imposibilitatea de a-l remedia momentan* și luă măsuri ca trupa să nu rămâie nemâncată.

Din nefericire sunt și comandanți a căror trupă rămâneă la discreția sau indiferența vre unui popotar, iar comandantul băgat sub cort sau în vreo cameră în sat, își petreceă timpul cu mici plăceri personale!

Carnea

În privința *carnei*, nu se poate plânge nimenea că a fost carnea veche, căci totdeauna s'a dat vite vii spre a se tăia chiar la trupă. Dacă s'a întâmplat că la vreo companie sau batalion, oamenii au mâncat carne stricată sau ciorbă fiartă în cazane necostorite, a cui este vina, a intendenței? sau a șefilor și medicilor corpurilor care au tolerat și nu au controlat pe popotar și pe bucătar.

Dacă la un cazan de ceai în loc de 7 sau 8 kilo. zahăr se puneă numai 1 kilo. sau nu se puneă de loc, strică tot intendența sau șefii de unități care nu se interesau încotro alunecau lăzile cu zahăr?

Am avut ocazia să constat aceste lipsuri, provenite din neglijența șefilor de trupe. Dar din fericire răul odată constat, rareori se repetă.

Unde trebuie căutat dacă intendența este sau nu vinovată, este la depositul central unde se făcea recepțiunea furniturilor.

Aci vor avea cuvântul comisiunile de anchetă; să le lăsăm să cerceteze; iar presa și publicul să denunțe, fără să acuze.

Și dacă se va găsi că *unul sau doi ofițeri de intendență* a fost neglijenți sau de rea credință și a furat în timpul campaniei, trebuie să ne mai surprindă? Oare unele furnituri ale armatei în timp de pace se fac într'altfel? Nu am trecut toți prin armată și nu știm ce se petrece cu furnitura cărnei, vinului, lemnului și fânului la *unele regimente*? Oare furniturile și recepțiunile administrațiunilor publice civile, sunt mai cinstite? În țara Românească se fură, dela ministru până la cel din urmă funcționar, căci totul se aranjează cu forme în regulă și cu influențe politice, totul se acoperă cu mușamaua influenței politice. *Politicianismul este nenorocirea țării noastre*, și remediul nu-l vom avea decât atunci când prin mari reforme sociale vom slăbi puterea politicianilor. Dar unde găsim *oameni mari* care să facă aceste reforme?

Marșurile și rezistența trupei

Toate marșurile trupelor noastre în Bulgaria, până la încheierea păcei, au fost considerate ca *marșuri strategice*, iar cele de întoarcere, ca *marșuri sanitare*.

S'a criticat și s'a vorbit mult de marșuri forțate și de oboseala produsă de marșuri.

A se aduce acuzațiuni, că trupele au fost prea forțate la mers, atunci când eră vorba de un marș strategic, însemnează că înaintea fiecărui marș ar trebui să se întrebe fiecare individ în parte, cât poate și cât voește să meargă, ca și cum, marșurile militare ar fi excursiuni de plăcere.

Cine nu știe că armata, această forță brutală, *dar necesară*, trebuie să se miște ca un singur om, fără discuție, fără considerațiuni individuale, ci numai în conformitate cu planul, itinerariu și necesitatea strategică, calculată în biroul Marelui Stat-Major, și *cu sacrificarea unui număr N de oameni*, pe care o cere împrejurarea și importanța localității pe care o trupă trebuie să o ocupe în anume timp?

Oare pentru trecerea Dunărei, în cazul când trupele Bulgare ar fi opus rezistență, nu a fost calculat mai dinainte *că trebuie sacrificat un număr de câteva mii de oameni?*

Nimenia nu contestă că e foarte greu a merge zeci de kilometri pe zi, încărcat cu munițiunea, prin căldura tropicală, înecat în praf și fără apă. *Dar în chestiuni de strategie nu se discută că vor cădea de oboseală 20—30 de oameni dintr'un regiment, ci că vor fi scutiți de moartea gloanțelor, câteva sute dacă se va îndeplini exact și repede tema strategică.*

În campania aceasta, s'a știut că nepregătirea completă a rezervei, marșurile forțate și depărtarea trupei de coloana de subsistență, îmbrăcămintea și medicamente insuficiente, vor aduce după sine *perderi de oameni prin obosală, foame și epidemii, dar aceste pierderi au fost mult mai mici decât acelea pe cari le-am fi avut prin lupte*, în cazul când am fi plecat mai bine pregătiți, cu carele de subsistență și cu pâinea caldă lângă noi, dar cu 2—3 zile mai târziu; *căci în 2—3 zile, Bulgarii puteau să ocupe pozițiile strategice de unde ca să-i putem scoate, ar fi trebuit să pierdem un nu-*

măr de oameni mai mare decât numărul celor prăpădiți de oboseală, de tifos și de foame.

Am avut ocazia să vorbesc cu Lt.-Colonel Stancioff, din armata bulgară, care mi-a afirmat că *dacă trupele noastre ar fi întârziat încă 2—3 zile, mersul campaniei noastre ar fi fost altul.* Bulgarii nu au crezut că mobilizarea noastră se va face așa de repede și față de iuțea mișcării trupelor noastre, ei nu au mai putut ajunge la timp ca să ocupe locurile strategice.

În localitatea Mezdra, am avut sub supravegherea medicală sute de soldați bulgari pe cari-i vizitam zilnic. La Zverino deasemenea am avut ocaziunea a fi în mijlocul a sute de soldați bulgari, dela cari am aflat multe peripecii din traiul lor în cele 11 luni de războiu. Ei bine, nici ei, nu au trăit mai bine; au avut câte 6—7 zile în cari nu văzuse pâinea; au stat zile întregi pe frig de 8—9 grade fără mantale; au mers zile întregi câte 40—50 km. pe zi; răniții abia eșeau din spital și erau trimiși din nou în lupte; alții au luat parte la câte 15—20 atacuri, fiind răniți de câte 4—5 ori și fel de fel de privațiuni. *Așa că nu cred să existe războiu agreabil și în care să trăiești comod ca acasă!*

Nu tot același lucru se poate zice de *marșurile de întoarcere*, care în urma ivirii holerei, au fost considerate ca *marșuri sanitare*.

Nu știu dacă Marele Stat Major a consultat pe medici asupra acestor marșuri; dar ceea ce știu, este că din punct de vedere sanitar, s'au comis multe greșeli, în executarea marșurilor de întoarcere.

Astfel, în loc să se lase să intre în țară, mai întâi trupele sănătoase și cele mai puțin contaminate de holeră, s'a introdus întâi cele mai infectate și pe același drum au trecut alte trupe sănătoase; 2) Același lucru cu transbordarea la Dunăre: pe aceleași pontoane au trecut mai întâi trupe foarte infectate de holeră, apoi altele sănătoase; 3) S'a ținut în carantină trupe indemne, alături de trupe infectate de holeră; 4) Nu s'a lăsat libertate mai multă Diviziilor, să-și alcăgă drumurile de întoarcere și etapele, etc.

Intoarcerea trupelor în țară

La 6 August, trupele Diviziei I Rezervă trebuiau să plece din Mezdra spre Bechet-Craiova. Itinerariul trebuia să se execute după anume plan și cu anume date și etape, conform ord. Marelui Cartier.

Precauțiunile pe care Statul Major al Diviziei le-a luat în vederea acestor marșuri, a fost: 1) de a se calcula exact timpul de marș spre a feri trupa de oboseală și căldură; 2) A face o strictă poliție sanitară, spre a feri trupele sănătoase de cele contaminate; 3) a studia dinainte locurile de bivuac.

În prima zi, calcularea distanței de parcurs și alegerea orelor de marș, a fost dificilă deoarece trebuia adunată și pusă în coloană, întreaga divizie care se găsea răspândită pe o rază de 3—5 km. În ordinea de marș s'a așezat în cap, trupele care nu avuseseră absolut niciun caz de boală, iar cele mai contaminate, spre coadă. Afară de aceasta chiar în marș, companiile, plutoanele și secțiunile unui regiment infectat, erau separate tot așa după cum se aflau în bivuac.

Seara oprim trupele la 2—4 km. depărtare de Vratza. Aici la Vratza s'a atașat Diviziei noastre, Regimentul I Vânători activi, care venea din localitatea Petrohani. Acest regiment care pierduse mulți oameni de holeră, și care era infectat de holeră, intra sub controlul nostru Sanitar.

A 2 zi de marș (dela Vratza la Borovan) a fost dintre cele mai rele căci deși distanța fiecărei unități era calculată exact, și fiecărui comandant i se comunicase ora precisă la care trebuia să pornească din bivuacul său, totuși unii comandanți, care deși știau bine că trebuie să plece la ora 4 dim., au sculat trupele la ora 1 noaptea iar pregătirea bagajelor trupei, a început la ora 12 noaptea. Din cauza acestei greșeli făcută de unii comandanți, oamenii n'au dormit decât foarte puțin sau nu au dormit de loc. M'am putut convinge personal că în noaptea aceea la unele regimente oamenii n'au dormit de loc ¹⁾. O a doua greșală a d-lor

¹⁾ În noaptea de 7 August întâmplător nu am dormit nici eu decât ½ oră, căci fiind anunțat noaptea că la unele regimente, sunt câțiva bolnavi, a trebuit că dela ora 11½ noaptea până la ora 7 dim. să fac

comandanți de regimente, a fost aceea că au neglijat cu totul ordinea în marș: nu au păstrat contactul cu trupele dinainte ale coloanei; de unde a rezultat că un regiment să distanțase cu 3 km. de trupa dinaintea sa, de care nu trebuia să fie despărțită decât cu 200 metri.

Alte unități se opreau și făceau halte mari ori unde le convenea, neținând seamă că ține în loc restul coloanei.

Aceste neglijențe și lipsă de calcul din partea unor comandanți, a avut drept consecință, că unele trupe au fost obligate să facă marșuri forțate ca să câștige timpul pierdut și să intre în bivouacul destinat; consecința a fost că perzându-se 2 ore, în loc să terminăm marșul la ora 10 a. m. l-am terminat la ora 12, pe căldură tropicală, obositoare pentru trupă.

Pentru mine ca profan, m'a impresionat foarte trist aceste două zile de marș, pentru că am văzut cât de mare binefacere este pentru un regiment, un comandant cu inimă și grije pentru trupa sa. Așa d. e. am văzut șefi de regiment care dela plecarea în marș până la sosire, nu s'au mișcat nici un metru din fruntea regimentului, au mers înainte fără a se interesa nici personal, nici prin ajutoarele lor de restul, de coada trupei. Am văzut câte o companie rămasă 2—3 km. separată de regimentul său, fără ca șeful reg. să știe de această separație nici motivele acestei separațiuni. De oarece aceste marșuri erau numai *marșuri sanitare*, am avut mare dificultate a supraveghea și a controla starea sanitară a întregii Divizii, înșirată pe o lungime de 10—15 km. Eu și cu D-l Dr. Elian, trebuia să facem continuă naveta dela capul la coada Diviziei, spre a îngriji și a ajuta pe cei ce ar cădea de oboseală, de a observa ca cei izolați să nu se amestece cu cei sănătoși și să nu se abată prin sate, pe la cârciumi sau puțuri nesănătoase, de a nu rămâne perduți pe drum, etc. Noi medicii, trebuia să facem *poliția menținerii ordinii* în marș și să avem dese conflicte cu comandanții de unități și subunități.

Împreună cu D-nul Dr. Elian, medicul Diviziei, inspecția sanitară a trupelor întregii Divizii, bivouacate la câțiva km. în jurul Vraței, constatând starea bolnavilor și dispunând repartizarea lor.

Am avut ocazia să aud pe un comandant de batalion spunându-ne că nu e treaba d-sale să ție ordinea trupei din coada coloanei batal. său. La care i-am răspuns „D-le comandant, dacă nu e treaba d-tale a observa ca oamenii din batalionul d-tale infectat de holeră să nu se amestece cu oamenii din alte unități, dacă nu puteți conduce trupa d-v fără ca oamenii d-v să se oprească în sate pela cârciumi, atunci vă voi face eu ordinea, dar vă voi face rușinea ca să înconjur batalionul d-v, cu o companie din alt regiment și să vă conduc sub paza altei trupe mai disciplinate“. Această amenințare a cărei executare eram gata a o aplica, *eră o măsură sanitară*, contra unei unități infectate care, eră un pericol pentru celelalte unități și pentru satele prin care treceam.

Dar spre mulțumirea noastră a tuturilor, d-l comandant a înțeles și s'a convins că aceste observațiuni dela un medic nu sunt pornite decât din interesul sanitar ce purtam atât trupei sale cât și celorlalte trupe; d-sa a început să fie mai energic a luat toate măsurile necesare în acea zi și în celelalte zile de marș, și armonia perfectă a fost în tot timpul între noi.

Aici este locul să reamintesc încă un exemplu de indiferență a unora din șefii de regimente, pentru sănătatea trupei lor.

Am stat la Mezdra trei săptămâni. Acî se găseă o fabrică de spirt, care aveă sute de butoaie goale de vânzare. Cu toate că generalul Alexandrescu atrăsese adese-ori atențiunea șefilor de corpuri ca să-și procure, prin cumpărare, butoaie în număr suficient, pentru apa necesară trupei, în bivouac și în marș, și să rechiziționeze din Bulgaria căruțele necesare, pentru ca aceste butoaie să urmeze trupa; căci dacă la plecarea din țară nu fusese timp ca să-și procure aceste vase, aici a fost timp suficient., deși li se mai atrăsese atențiunea și știau deja dela primele marșuri, că izvoarele și fântănele sunt rare în ținuturile în care ne găseam și pe care vom merge; totuși, *au fost regimente care au plecat în marșul de întoarcere, fără nici un butoiu, fără nici o găleată de apă, și mai ales că majoritatea oamenilor nu avea nici bidoane.*

Rezultatul a fost dezastruos pentru bieții soldați din aceste regimente.

Am surprins soldați luând apă din bălți și pârae suspecte, luând apă de ploae adunată de prin șanțuri, iar d-nii ofițeri sau nu vedeau sau ridicau din umeri indiferent.

Acestea au și fost regimentele care au dat mai multe cazuri de boale. Acestea au fost regimentele la care trebuia să fac mai mult poliție sanitară și ordine.

Din contră, la alte regimente, unde șefii și subșefii își iubeau oamenii, fiecare batalion își avea butoiul plin cu apă fiartă sau de izvor dela care se serveau oamenii în timpul marșului și al pauzelor. Am cunoscut corpuri pentru care șeful îngrijea ca un adevărat părinte și se interesă de cele mai mici detalii în interesul și sănătatea trupei sale. La asemenea corpuri niciodată nu a lipsit apa din cauza vaselor; niciodată n'a rămas trupa nemâncată, dacă cumva intenționa nu le-a procurat pâine bună.

Cu asemenea comandanți, oamenii se simțeau siguri, devotamentul lor era nemărginit, domnea disciplina și încrederea și când în mod fatal într'un asemenea corp s'ar fi ivit holera sau vreo altă maladie contagioasă, epidemia era imediat stinsă. Deși din principiu, în această expunere, nu menționez decât rar, nume propriu, totuși sunt dator să fac excepție, menționând numele d-lui *locot.-colonel Gârleșteanu*, comandantul Reg. I Artil. Rezervă, și numele D-lui *maior Rafael Mărculescu*, comandantul Batalionului I de Vânători Rezervă cu medicul său *dr. Plevian*, pe care i-am admirat și m'au mișcat, de interesul și iubirea ce aveau pentru oamenii de sub comanda D-lor.

Prima zi de marș (6 August) dela Mezdra la Vratza, și a doua zi de marș, dela Vratza la Borovan, fiind executate în condițiuni detestabile pentru trupe, d-l general Alexandrescu, comandantul Diviziei, și d-l general Claudian, comandantul Brigăzii 22, au fost nevoiți să facă aspre admonestări unora dintre d-nii comandanți de Regimente, amenințându-i cu luarea comandei, pentru greșelile comise. Aceste observațiuni au avut drept rezultat că marșul zilei a treia, dela Borovan la Crușevița, și zilei a patra, dela Crușevița la

Rachova, au fost executate perfect, cu o precizie matematică, cu o *regulă și disciplină exemplară*, și cu o excelentă stare sanitară.

Dela Rachova la Bechet

Din punct de vedere sanitar, trecerea Dunărei dela Rachova la Bechet, a fost executată în condițiunile cele-mai proaste. Din cauza lipsei de vase de transport, trecerea făcându-se foarte încet, trupele Diviziei noastre, cele neinfectate fiind bivuate pe locurile contaminate de către trupele active, s'au infectat și ele.

Tot din lipsa de vase de transport, trupele sănătoase au trecut pe aceleași vase pe care trecuse trupe infectate din armata activă. Transbordarea trupelor Diviziei I R. a ținut 2 zile, în care timp, de dimineața până seara, energicul nostru general Alexandrescu, însoțit de căpitanul Lăzărescu, Sergiu Ionescu, Ștefan Ionescu și cu mine a condus în persoană și a supravegheat până la cel din urmă om și vehicul imbarcarea și debarcarea întregii Divizii.

La *Bechet*, găsim pe d-l dr. Gorăscu, medicul punctului Bechet, căruia i-am predat vreo 30 soldați cu diaree *din regimentul de Vânători activi*, care nu aparțineau Diviziei noastre, și vreo 6 bolnavi din Divizia noastră, pe care trebuia să-i ție în observație și să le facă examenul fecalelor.

D-l dr. Gorăscu, fără să ție seamă că cei 30 de suspecți, nu aparțin Diviziei noastre, a telegrafiat Marelui Cartier ca să oprească pe loc Divizia I. R. deoarece este foarte infectată de holeră.

Marele Cartier, aprobă ca Divizia să fie oprită și întoarsă la Bechet.

Divizia deja în marș ajunsese la Grecești, când sosește d-l dr. Bruteanu, trimes să execute ordinul de a înapoi trupele la Bechet.

Eu și cu medicul Diviziei, d-l dr. Elian ne-am opus și am refuzat executarea acestui ordin absurd, căci ar fi fost să comitem o crimă, față de oamenii Diviziei, dacă i-am fi înapoiat la Bechet.

Tot de aceeași părere, a fost și d-l dr. *Bruteanu* care ca și noi a văzut absurditatea înapoierii trupelor la *Bechet*, unde *instalațiile în vederea carantinei, echivalau cu zero*. Am dresat proces verbal, am luat asupra noastră răspunderea, și am pornit trupele mai departe, în speranță că la Craiova vom avea măsuri mai bune pentru carantină și examinarea oamenilor.

Și pentru că comandantul Diviziei, nu putea aproba o călcare de ordin militar, am găsit soluțiunea următoare: am inspectat toate unitățile, am isolat secția sau plutonul unităților care avusese vreun caz de holeră, și le-am lăsat la Șegarcea în bivuac, în afară din sat ¹⁾, iar grosul armatei le-am pornit spre Craiova și Portărești spre punctele de demobilizare.

Ordinul de a opri o Divizie la Bechet, eră o greșală a aceluia care l'a cerut și acelora care l'au dat, și iată de ce:

Când D-rul Gorăscu a cerut oprirea unei Divizii în Bechet, și când dela Marele Cartier s'a aprobat ca Divizia să fie oprită în Bechet, gânditu-s'a cineva dacă în Bechet există vreun adăpost pentru trupele unei Divizii? Dacă au vreo etuvă sau instalație de desinfectare?, dacă au personal și laboratoare ca să examineze pe toți suspecții și să facă triajul?

Nu s'a gândit nimenea pentru că dacă se gândeau, ar fi știut că: *portul Bechet inundat și plin de mlaștine și țânțari cu germenii de impaludism, este absolut impropriu ca punct de carantină menit să adăpostească în jurul sau o Divizie*, că în portul Bechet nici serviciul sanitar Civil nici al armatei n'a făcut absolut nimic pentru trupele care soseau din Buigaria; *că, cele 2 baraci construite, se zice, ca să le umple cu oameni și în care ploua ca afară, semănau mai mult a grajduri decât adăposturi pentru oameni bolnavi.*

Colegul dr. Gorăscu 'și poate reaminti că în ziua de 9 August ora 11 seara pe o ploaie torențială ce ținuse toată ziua atunci când stam de vorbă și așteptam să sosească bolnavii spitalului mobil din Rachova, d-sa mi s'a plâns că nu va avea unde să pue pe acești bolnavi, căci cele 2 barăci

¹⁾ În satul Șegarcea, erau deja cazuri de holera.

sunt pline deja cu cele 2 escadroane de cavalerie infectate, și că în aceste barace plouă ca afară, iar paele din interior sunt ude.

D-sa se văetă că nu găsește pânze de corturi sau mușamale ca să acopere acele barace.

'Și mai poate reaminti colegul Gorăscu că mi-a cerut să-i dau o trăsură de ambulanță ca să pue în ea un ofițer cu simptome de holeră, căci nu aveă unde să-l izoleze.

Dacă acestea erau toate pregătirile punctului Bechet, unde voiă d-l d-r. Gorăscu să mai pue pe pe suspiecții ce-i iar fi găsit într'o divizie?

Și cu ce mijloace de examen eră prevăzut punctul Bechet? Un laborator unde lucră d-l d-r Bușilă și d-rul Z. (căci d-sa nu eră lăsat în pace să lucreze, fiind mereu chemat când la Plevna când la Măgurele) fără material (căci se plângeau că nu au tuburi), fără personal, (căci se plângeau că nu are cine să le spele tuburile).

Numai cu 2 persoane aveă d-sa intenția să facă triajul unei divizii? Când holera secera în Bulgaria și ceream mereu laboratoare și etuve, credeam că dacă nu mi se poate trimete în Bulgaria, în schimb Serviciul Sanitar civil și militar, vor aveă grijeă ca să instaleze la punctele de trecere, la marginea Dunărei, pe acolo pe unde știau că vor trece zeci de mii de oameni, laboratoare suficiente, lazarete, medicamente, personal și adăposturi spre a face carantina și examinarea.

Decepția ne-a fost mare când am văzut că *pentru oamenii bolnavi nu s'a pregătit de cât 2 grajduri de vite*. Dar indignarea și revolta sufletească ne-a fost și mai mare când am văzut în ce localitate și cu ce mijloace de pregătire, cei mari în grade ordonă să se ție trupele unei Divizii!

Fracțiunile de trupe contaminate, lăsate la Segarcea au rămas sub îngrijirea d-lui dr. Dimitriu.

Grație bunei-voințe a d-lui Kalinderu, cu care am avut plăcerea să mă întrețin în seara de 14 August, fiind invitatul d-sale la masă, și grație amabilităței d-lor Davidescu și Stamatescu, Administrația Domeniului Coroanei, ne-a dat tot

concursul pentru a putea face mai ușor, traiul acestor mici detașamente de trupe.

Dar ce se putea face, în plin câmp, fără lazarete, fără laborator, când toată îngrijirea trebuia să se limiteze în a da bolnavului *caaj*, și a-l așeza jos pe pae într'o baracă improvizată.

Însuși d-l Kalinócru a rămas mâhnit când a văzut în ce mod și *la ce se reduce îngrijirea soldatului bolnav în această campanie*, căci nu s'a prevăzut și nu s'a pregătit nimic pentru îngrijirea lui.

Față de această situație mai mult de cât detestabilă, d-l General Alexandrescu, a trimis pe un ofițer la Marele Cartier, ca să arate situația critică a trupelor, situație creată pe de o parte din absolută nepregătire a serviciului Sanitar, pe de altă parte de pericolul la care erau expuse trupele, de a se infecta din ce în ce mai mult, dacă vor mai fi ținute aruncate pe câmp, fără corturi și fără nici un mijloc de apărare.

În acest timp, grosul trupelor înaintau spre Craiova iar intervenția la Marele Cartier, a avut drept rezultat că am obținut ca și fragmentele de trupă dela Șegarcea să fie aduse la Craiova.

În acest scop, am plecat la Șegarcea, unde împreună cu d-l Căpitan St. Ionescu am imbarcat întreaga trupă din Șegarcea, distribuindu-le în vagoane în mod isolat fiecare unitate, și le-am condus la Craiova.

In carantină la Craiova

În ziua de 15 August ora 10 dim., ajungem la mult dorita Craiova, unde credeam că trupele noastre vor găsi *Mana-cerească și sânul lui Abram!*

Prima noastră grijă a fost de a ne pune în legătură cu autoritățile civile și militare, spre a primi instrucțiuni.

Ordinile și instrucțiunile ce am primit, atât dela Primărie cât și dela Corpul de Armată, au fost foarte sumare: *«veți face 5 zile carantină la Balta Verde lângă Craiova, și dacă în acest timp se va ivi vreun caz în vreun regiment, acesta va mai face alte 5 zile, și apoi alte 5 zile... o lună și două cât va trebui»*.

Dar, am întrebat pe reprezentanții autorităților civile și militare: *«bine, vom face carantină și o lună și două, dar care sunt măsurile ce D-voastră ați luat ? unde sunt lazaretele, unde este laboratorul ? unde este personalul ? unde este etuva ? unde sunt adăposturile, căci plouă continuă și oam... Diviziei stau deja de 2 luni fără corturi, fără «tăntale?»*

Răspunsul a fost acesta:....!....!....!

Cred că nici o expresiune cât de tare, n'ar fi fost suficientă ca să putem măsura indignarea noastră față de nepăsarea sau neglijența a acelor care trebuind să conducă chestiunile sanitare, și văzând că nu pot sau n'au experiență, n'a avut tăria de voință să se retragă la o parte, căci s'ar fi găsit, dintre atâția medici civili sau militari, o energie și o mână de fier, care să dirijeze altfel măsurile sanitare ale campaniei.

Văzând că această carantină este impusă deopotrivă trupeilor din întreaga Divizie, am trimis îndată serviciului sanitar următoarea telegramă:

„D-lui Director General al serviciului Sanitar

București

„Divizia I Rezervă, sosită la Craiova, are trupe care nu au avut nici un caz de holeră în tot timpul campaniei până astăzi. Mai are corpuri, care au avut câteva cazuri.

„Aceste din urmă corpuri, au fost examinate și triate în mod riguros, de medicul punctului Bechet: grupele presupuse contaminate au fost oprite la Segarcea spre a fi examinate bacteriologiceste, iar grupele sănătoase au fost lăsate spre Craiova. Rugăm a răspunde dacă toate grupele trebuie să facă deopotrivă carantina.“

ss. Dr. Elian, medicul Diviziei.

*ss. Dr. Gerota, medic atașat al Diviziei
însărcinat cu combaterea holerei.*

Răspunsul Serviciului Sanitar a fost următorul:

„D-lor Dr. Elian și Gerota.

„Toate trupele vor face carantină deopotrivă“.

ss. Minovici

Aşa dar, regimente *absolut indemne*, care tot timpul campaniei nu avuseseră nici un caz de holeră, erau condamnate la o măsură inutilă, ba chiar periculoasă, de a mai sta la Balta Verde lângă Craiova, încă 5 zile în bivuac, în ploaie, în lipsuri şi expuse la contaminarea dela alte trupe ¹⁾).

Ploaia cădeă continuă trupele erau obosite, o mare parte fără corturi, fără mantale, fără pae. Ştiind că lângă Craiova sunt mai multe barăci militare, am intervenit împreună cu d-l Dr. Elian, la Divizie, spre a mi se da voie să adăpostim în aceste barace o parte din trupele ce n'aveau corturi. D-l General al Diviziei din Craiova nu voiă să-şi ia nici o răspundere şi ne trimeteă la Bucureşti, ca să obţinem aprobarea, cei dela Bucureşti căroră ne adresam prin telefon şi telegraf, ne trimeteă la Divizia din Craiova, adecă dela Ana la Caiafa.

Intr'o convorbire telefonică ce am avut cu d-l General Văleanu la minister, d-sa ni-a răspuns următoarele: „de ce vă adresaţi la minister cu cereri care privesc, şi pe care trebue să le rezolve comandantul Diviziei din localitate? De unde să ştim noi cum stau lucrurile la Craiova? Aveţi acolo un general al Diviziei; dacă d-sa găseşte că interesul sănătăţei trupei este mai mare decât contaminarea barăcilor, n'are decăt să vă dea voie să le ocupaţi“. Dar cu d-l general locoţiitor al Diviziei (deoarece titularul lipseă) nu se puteă schimbă nici o vorbă.

La Divizie nu se puteă găsi decăt la ore din zi pe care nimenea la Divizie nu le ştiă exact; restul zilei, d-l general se puteă găsi la cofetăria Andronescu.

L-amrgăsit şi am voit să-i vorbesc, să-l rog, să mă înveţe ce să fac cu trupele pe cari le udă ploaia, să-l rog să-mi dea un sfat, un ajutor, sau voie să le adăpostesc în baracele armatei, pentru care mă obligam în scris, a le desinfectă în contul meu ²⁾).

¹⁾ Probă că a fost inutilă această măsură este faptul că tot d-nul Director al Serv. Sănită, a revenit după 5 zile asupra măsurilor luate, şi a permis altor trupe sosite la Craiova, în urma Diviziei noastre, ca să li se considere carantină *chiar zilele de marş dela Dunăre până la oraşul de destinaţie*.

²⁾ Faţă cu dorinţa ce aveam ca trupele să fie adăpostite de ploaie şi să locuiască mai comod în timpul carantinei, care nu ştiam cât puteă

Dar mai lesne ași fi vorbit și m'ar fi ascultat M. S. Regele decât d-l general, care nici nu mă lăsa să încep, nici nu știu ce voesc să-i vorbesc și începea pe un ton foarte grav: *pardon, mă rog, pardon, aici nu este Divizie ; d-voastră civili știți una, iar noi militarii știm alta. Cereți aprobarea scrisă de la București*, și dacă am avut norocul să fie indulgent cu mine și să nu-mi ordone «stânga împrejur, marș», apoi făcea d-sa stânga împrejur, căci eu vorbiam iar d-sa 'mi întorcea spatele!

Recunosc, eră prea mare îndrăsneala mea, un *biet căpitan medic rezervist*, să viu să deranjez, la cafenea, liniștea unui *general*, în fața căruia trebuia să stau smirna și să nu vorbesc decât după comandă și să-i cer audiență în regulă!... Așa cere milităria chiar medicilor, iar nu îndrăsneala pe care am avut-o să-l incomodez cu asemenea cereri pentru niște mitocani de rezerviști! pe care-i udase ploaia până la piele.....!

Aducându-mi aminte de zicătoarea «calul bătrân greu să mai învață să umble în buestru», am dat dreptate d-lui general, că *a fost așa de puțin gentil cu mine*, și prin analogie reflectând că «tot așa de greu este, ca pe un militar, trăit o viață întreagă în rigorile armatei, să-l înveți să fie nemilitar, atunci când a ajuns general»—m'am retras, respectându-i liniștea bine meritată și m'am îndreptat către alți mai mici în grad. Întâmplarea a făcut ca să găsesc pe d-l

sa dureze, eu și medicul Diviziei, am adresat Comandantului Diviziei urmatorul raport:

«Subsemnați, față de starea precară în care se găsesc trupele «D. I. R, majoritatea neavând nici corturi, nici îmbracaminte, și având «în vedere vremea rea, ploaie și frig, oboseala trupelor după o campanie de 2 luni, epidemia de holeră, care se poate întinde din ce în ce mai mult, credem că este absolut necesar, ca trupele sa fie adăpostite în baracile existente, fara a mai aștepta aprobarea ministerului «luând asupra noastră, răspunderea. In caz contrariu dacă se mai așteaptă rezultatul ordinilor și contraordinilor, declinam orice raspundere.

ss. Dr. Lt.-Colonel Elian și Dr. căp. Gerota.

«Personal, răspund cu averea mea de pagubile pricinuite acestor «barace, în cazul când ministerul, nu va aproba utilizarea lor».

s. s. Dr. Gerota.

Maior Dumitrescu, dela Statul Maior al C. I. D-sa mi-a ascultat cu multă bunăvoință rugămintea ce o făceam pentru trupele Diviziei, și a găsit soluția următoare: a telefonat la minister, și a cerut două mii de corturi noi, cari au și sosit după 48 de ore.

Pe de altă parte, grație bunei-voințe a d-lui Antonescu, ajutorul de primar al Craiovei și a d-lui dr. Elian, consilier comunal, am putut să avem pae. suficiente și scânduri cu care am construit barace-șatre pentru oamenii Diviziei, fără adăpost.

În acest timp, d-l dr lt.-colonel Potârcă, începe a transformă hala poligonului de tir dela Balta Verde, în spital de holerici. D-sa ordonă curățirea și spoirea acelei hale, aduce saltele, rufe, haine și tot ce trebuie pentru îngrijirea bolnavilor. Aci, d-nii d-ri Hăldan și Manu, dau prețiosul ajutor bolnavilor ce se aduceau dela diferitele trupe de rezervă și active, ce zilnic soseau în Craiova.

În marșurile de întoarcere, *măsurile de poliție sanitară au fost foarte greu de aplicat*. Trupele noastre au trecut și au bivuat peste locuri pe unde trecuseră trupele Diviziei active, ale Corpului I, în care holera făcuse multe victime. Izolarea trupelor sănătoase de cele bolnave, nu s'a mai putut face cu aceeași rigoare ca în bivuacuri. În timpul bivuacurilor scurte de câteva ore sau de noapte, latrinele nu s'au mai putut controla riguros, așa că purtătorii de vibrioni au infectat pe camarazii lor. Apoi oboseala, dificultatea de a controla zilnic spălarea oamenilor pe mâini, și alte privațiuni, toate acestea au fost cauzele care au contribuit ca să avem un număr de holerici mai mare în timpul marșului de întoarcere și în timpul carantinei la Craiova, decât avusesem până la plecarea din Mezdra.

Până la plecarea mea din Craiova când am fost demobilizat, erau în spitale mai multe cazuri de holeră sau suspecti, dar nu știu exact care a fost numărul morților din întreaga Divizie până la demobilizare, în orice caz cred că au fost vreo 20 morți.

Implinindu-se 5 zile de carantină, se dă voe trupelor

să intre în Craiova, rămânând încă în carantină numai vreo câteva unități mici, contaminate, ai căror oameni trebuiau să fie examinați și demobilizați individual. În acest scop, *d-l dr. Bruteanu, care a adus mari servicii medicale, Diviziei noastre*, aranjează tot ce trebuie, în laboratorul comunal din Craiova și începe examinarea fecalelor trupelor izolate.

La 20 August, după ce fac ultima inspecție acestor mici unități și mă asigur că la o bună parte se făcuse cercetarea microscopică, după ce aceste trupe și spitalul *trecuse sub controlul și administrația Diviziei din Craiova și a medicilor activi*, după ce compania de brancardieri a Ambulanței Diviziei din care făcusem parte, este introdusă în oraș spre a li se lua în primire hainele, d-l general Alexandrescu găsește că pot fi liber și-mi dă voie a mă întoarce în București.

Bătaia în armată

Odată cu demobilizarea, presa a început o vie campanie contra acelor care au bătut pe soldați, înserând fără nici un control, tot felul de scrisori și plângeri.

Am avut ocaziunea să văd cazuri unde s'a aplicat bătaia drept pedeapsă pentru diferite infracțiuni, mai mult sau mai puțin grave. Ținând seama, că ne aflăm în stare de războiu, unele din aceste infracțiuni erau susceptibile de pedeapsă cu moarte sau închisoare de ani de zile.

Astfel am avut ocazia să văd că s'a aplicat bătaia ca pedeapsă pentru: furturi simple și violente, încercare de siluirea femeilor, fugirea și lipsa câte 3—4 zile dela corp, părăsirea bivuacului în timpul nopții spre a merge la cârciumi în sate, neexecutări de ordine, dezertări, specularea tutunului, etc.

Dacă menționai aceste câteva fapte, nu însemnează că toată Divizia a fost rea; *"faptele rele și înjositoare ale acestor câțiva indivizi, nu se pot resfrânge asupra întregului corp*, pentrucă, la un număr de 20 de mii de oameni, adunați din toate straturile societății nu se poate să nu se găsească și câțiva oameni răi și cu vicii. Pe aceștia nici camarazii lor nu-i pot apăra, și nici pedeapsa corporală ce li s'a aplicat sub formă de condamnare din partea șefului cor-

pului, nu a putut să se resfrângă asupra prestigiului trupei și al ofițerului.

O pedeapsă corporală, aplicată pentru asemenea infracțiuni, este mai umană decât darea în judecata militară și condamnarea la pușcărie sau moarte, cum prevede legea în timp de războiu. Pedeapsa corporală, în asemenea cazuri, corijează și nu lasă urme morale, pe când pedeapsa judecătorească lasă pată rușinoasă și pentru individ și pentru familie. Așa de exemplu, ca să citez un fapt întâmplat în Divizie: doi soldați gradați, au fost însărcinați cu distribuirea pachetelor de tutun. Ei găsesc de cuviință ca să le speculeze și să le vândă cu 50—60 bani pachetul, în loc să le vândă cu 10 bani, costul lor.

Prinși asupra faptului, pe unul, șeful regimentului l-a condamnat la bătaie corporală, aplicată în fața trupei, pe celălalt din alt regiment, șeful corpului l-a dat judecăței, și a fost condamnat, nu știu exact, 1 sau 2 luni pușcărie.

Cel dintâiu s'a corijat și pedeapsa lui a fost o pată momentană și trecătoare. Cel dealdoilea în pușcărie poate să mai învețe și alte obiceiuri rele, iar pedeapsa lui va rămâne ca o pată pentru toată viața, în fața societății.

Care din aceste două pedepse e mai umană ?

Un exemplu identic, ași putea să citez pentru 2 cazuri de dezertare.

Poliția engleză a stârpit pe pungași numai prin pedeapsa corporală, *aplicată sistematic și sub formă de sentință de condamnare*; pe când în Franța, nici ghilotina, nici exilul, nici pușcăriile, nu a putut împiedica desvoltarea celor mai rafinate furturi și crime executate în plină zi, în mijlocul Parisului. În Parlamentul francez s'a discutat, acum 2 sau 3 ani, și s'a susținut de un mare număr de deputați, cererea de a se introduce și în Franța, pedeapsa corporală, după sistemul englez, pentru stârpirea crimelor și a furturilor.

Prin urmare, cred că pedeapsa corporală, aplicată vreunui soldat delinquent, sub formă de *pedeapsă ordonată de șef*, nu ar putea să constituie o înjosire sau o rușine pentru acel regiment, căci nu se poate admite ca între atâtea oameni buni, să nu existe și unul rău care *merită pedeapsă*.

Ceeace constituie rușinea și înjosirea armatei este bătaia oamenilor nevinovați, bătaia aplicată în mod arbitrar, impulsiv cu ură sau ca obiceiul rău, din partea ofițerilor și a gradatilor. Aceasta este bătaia care trebuie să dispară din armată și să nu se mai permită.

Mai mult încă, cred că tot atât de înjositor este pentru soldat, înjurăturile, pe care gradele și ofițerii le adresează în mod curent și deseori fără niciun motiv serios. O asemenea înjurătură, nu este tot atât de jignitoare și de dureroasă ca și aplicarea unei palme? Mai ales când nu poți să te aperi?

Se știe și suntem cunoscuți chiar în streinătate, că noi Românii suntem foarte nedisciplinați. Aceasta din cauza defectuoșității educației în familie, în școală și în societate.

La noi, călcarea legilor și a regulamentelor este ceva normal.

Se mai știe că un ordin în armată, neexecutat sau rău interpretat, dă naștere la multe complicațiuni și situațiuni dificile pentru care ofițerii sunt răspunzători. Și dacă se mai adaugă și nedisciplina sau reaua voință din partea unor oameni, ajungem să explicăm împrejurările și cauzele pentru care un ofițer lovește așa de ușor în soldat.

Lovirea aceasta fiind de multe ori aplicată sub impresiunea momentului, ar trebui să fie considerată ca *delict*, care ar trebui reclamat și judecat la finele concentrării de către tribunale speciale. În cazul când cel bătut s'ar găsi nevinovat, ofițerul să fie obligat să ceară scuze soldatului.

Nu ar fi mai frumos și mai echitabil acest mod de a tranșa aceste incidente dintre soldat și ofițer?

Incheiere

Terminând, pot spune cu mândrie, că am răspuns din toată inima chemărei patriei; am suferit privațiuni de tot felul pentru că nu cred că există războiu fără privațiuni: astfel, uneori în 24 ore n'am mâncat decât o mână de măsline uscate cu ceapă, iar alteori n'am mâncat de loc. Am făcut marșuri obositoare pe jos, alteori într-o căruță simplă fără arcuri. Am fost ploat până la piele și am stat ore în-

tregi în apă și noroiu până peste glesne. M'am adăpostit timp de 2 luni sub o foae de cort sau pe pardoseala unei ambulante, dormind pe pământul ud sau pe o mână de pae ude, simțind apa curgând sub corp, de multeori dormind îmbrăcat și încălțat, fiind ud până la cămașă.

Toate aceste privațiuni și suferințe fizice, te fac să pierzi noțiunea conservărei, să pierzi orice egoism; te pun într'o concepțiune cu totul nouă; suporți orice rău cu convingerea că așa trebuie să fie, ne mai gândindu-te nici la cei ce-ți sunt scumpi, nici la avere, ci numai la ceea ce trebuie să îndeplinești pentru moment, neștiind dacă mai apuci sau nu ziua de mâine. Și totuși a doua zi, în loc să te simți slăbit și bolnav, din contră te simți mai tare, mai cu curaj și mai voios spre a-ți continua mai departe rolul la care ești chemat! Acestea au fost senzațiile și privațiunile mele, și-mi aduc aminte cu plăcere de ele, pentru că le-am suportat fără să mă indignez, fără să acuz pe cineva, ci le-am considerat *ca suferințe și privațiuni inerente expedițiunilor militare și războaelor. Am suferit cu resignare pentru că vedeam că toți suferim la fel, iar alții și mai rău ca mine.*

Dela soldat până la ofițer și general, toți am avut zile când am dormit la fel, pe pământ, pe o mână de pae și sub o foae de cort, mulți chiar fără pae și fără cort și udați până la piele.

Dela soldat la general, au fost zile când carnea și pâinea au avut-o în abundență, dar au fost și zile când și ofițerul și generalul au mâncat, din mână, o bucată de pâine cu brânză sau n'au mâncat de loc.

Au fost zile de repaos când oamenii erau prea sătui de somn și zile când dela soldat la general n'au dormit noaptea întreagă. Emoțiuni, satisfacțiuni și suferințe fizice și morale au avut deopotrivă soldatul, ofițerul și generalul.

Dar după cum un organism se imunizează, după ce s'a inoculat cu un anume vaccin, să dea D-zeu ca oboșelile și privațiunile acestei campanii să fie serul binefăcător cu care armata noastră să fie imunizată ca să reziste în viitor la privațiuni și oboșeli inerente războiului, *pentru scopuri și idealuri mai mari.*

Și ca să încheiu simt o plăcută datorie a exprima D-lui General Alexandrescu, admirațiunea mea pentru interesul, energia și iubirea părintească ce am văzut că simte pentru oamenii Diviziei I Rezervă, pe care a comandat-o și pentru care nu a cruțat nici viața, nici sănătatea și nici odihna sa.

Tot deodată îi aduc mulțumirile mele pentru încrederea ce mi-a arătat, în timpul acestei campanii, *dându-mi ocaziunea să văd și să învăț multe.*

București, 10 Septemvrie 1913.

Anexă.

Cu ocaziunea retipăririi acestei broșuri, anexez următoarea corespondență urmată între mine și D-l Dr. Călinescu, ca consecință a celor afirmate de mine în această publicațiune:

București, 29 Septembrie 1913.

Domnule Doctor și Stimate Confrate,

Am primit adresa No. 47 din 27 Septembrie, oficială și confidențială, prin care, din ordinul D-lui Ministru de Războiu îmi cereți relațiuni asupra celor publicate de mine în broșura „Impresiuni și aprecieri din timpul acțiunii militare în Bulgaria“ pag. 21 rândul 21—36, precum și în privința afirmațiunilor dela pag. 39, rândul 12 și 13.

De oarece, nu am publicat această broșură în calitate de medic militar, nici nu este un raport oficial, ci numai ca aprecieri ale mele ca simplu cetățean, mă veți erta stimate confrate, de a vă răspunde *neoficial* și *neconfidențial*.

Trebuie să recunosc că, redactarea rândurilor, asupra cărora D-l Ministru dorește explicațiuni, este prea puțin desvoltată, așa că nu explică destul de clar intențiunea cuvintelor mele severe.

Pentru aceia sunt dator să motivez înțelesul cuvintelor întrebuințate în acele rânduri:

1) Cu ocazia campaniei din Bulgaria, atât eu, cât și alți confrăți, am avut ocazia să constatăm că:

Colegii noștri militari activi, care au avut rolul și sarcina să organizeze serviciile sanitare pentru campanie,

care au avut datoria să se intereseze din vreme de cantitatea și calitatea instrumentelor, medicamentelor și accesoriilor aflate în depozite,

care erau datori să organizeze serviciile militare sanitare

pentru campanie după ultimele cerințe ale medicinei și chirurgiei, iar să nu le lase în același stare în care se găseau la 1877,

care aveau rolul să ceară diu vreme dela cei în drepti, să li-se completeze lipsurile serviciului sanitar militar, și dacă n'au fost ascultați, să fi dat alarma căci am fi fost medici rezerviști care *ne-am fi agitat* și am fi obținut ceea ce lipseă,

care aveau datoria să cunoască numărul de oameni din diferite corpuri de rezervă, și prin urmare să-si procure cantitățile necesare de medicamente, pansamente, aparate, etuve, în raport cu acest număr,

care știau, ceea ce știă toată lumea, că în Bulgaria este holeră, și prin urmare să plece pregătiți pentru prevenirea și combaterea ei,

care n'au ținut nici un cont de repartizarea medicilor rezerviști și de rolul ce trebuia să dea fiecăruia, așa că au făcut să se piardă inutil energii, care ar fi putut fi utilizate cu folos pentru armată; etc., etc.

Colegii noștri militari activi, zic, care sau că au uitat toate aceste datorii, sau că nu au avut prevederea, sau că n'au avut puterea ca să le execute, sau că nu au fost ascultați de cei în drept și nu au avut libertatea de acțiune, oricare ar fi cauza, *ne-au dat dovada că în viitor, nu mai putem conta pe ei.*

2) Tot pentru aceleași motive, *nu mai putem avea încredere în conducerea medicilor militari activi, așa cum sunt organizați actualmente*, pentru că nu ne-au dovedit cu nimic, în actuala campanie militară, că sunt superiori medicilor rezerviști, în chestiuni tehnice, de organizare, de conducere și tratament; ba am văzut anomalia ca elevii militari activi să conducă și să ordone șefilor și profesorilor lor rezerviști, sau ca medici pensionari care nu se mai ocupau deloc de medicină, să conducă pe medicii civili, șefi de spitale și profesori în plină activitate, și aceasta după simpla normă, a *numărului de galoane*.

Și din contra, majoritatea medicilor rezerviști nu s'au arătat întru nimic inferiori medicilor militari activi în chestie de militărie, disciplină, conducere de trupe, interpretare de hărți și de ordine.

3) Medicii militari activi, nu au avut prevederea să *ne cheme din vreme să le dăm ajutor*, sau dacă au avut intențiunea poate că nu au avut curajul să o facă, sau nu au fost ascultați de cei în drept și nu li-s'a permis să o facă. *Ei trebuie să se disculpe*, ca să se vadă de unde a provenit lipsa și răul, ca să putem lua măsuri de îndreptare în viitor. Căci ar fi o crimă ca în viitor să se mai repete aceleași greșeli și neprevederi.

Iar dacă medicii militari nu se vor mișca ca să se lupte pentru a obține o largă libertate de acțiune în viitor, în ceea ce privește serviciul sanitar; sau dacă colegii militari nu vor putea să ducă această luptă dreaptă, din cauza rigorilor regulamentelor

ilitare care îi oprește dela orice acțiune, care nu e ordonată pe cale erarhică, atunci noi ne vom mișcă, a noastră e datoria să aptăm și să ne revoltăm.

Și când zic și am zis *revoltă*, nu însemnează că vom lua mâta în mână și vom porni pe stradă, sau că vom face acte de desupunere atunci când vom fi mobilizați, căci atunci va fi prea arziu, *și ar fi inutil* a ne lăsa să fim împușcați pentru nesupunere. În timpul unei viitoare mobilizări, ne vom conduce tot cu același devotament după cum ne-am condus și în actuala campanie; vom suferi cu resignare toate umilințele din partea comandanților *și vom privi tot cu aceeași durere la acei sute și mii de fii ai țării care vor muri din lipsă de medicamente și din cauza neprevăderii sau a neglijenței, după cum au murit în actuala campanie.*

Nu atunci vom face revoltă, căci ar însemna să ne trădăm patria, *ci acum înainte de a fi din nou mobilizați, și după ce vom fi din nou demobilizați.* Ne vom revoltă, dar nu cu ciomagul, ci cu condeiu, cu agitații prin presă, prin întruniri, interpelări, imprimare *și pe toate căile legale, pe care ni-le garantează Constituția țării,* până ce vom obține un *Minister al sănătății publice,* care să organizeze întreg serviciul sanitar al țării, care să organizeze radical și pe alte baze Serviciul Sanitar al Armatei, să amelioreze soarta medicilor militari activi și să scoată pe medicii militari activi și de rezervă de sub tutela comandanților de corpuri, *în chestiuni sanitare și medicale,* căci, dacă a fost o greșeală și o neprevădere, nepregătirea campaniei din 1913, *va fi o crimă* dacă într-o viitoare campanie vom porni tot așa de nepregătiți cum am pornit anul acesta.

Te rog a crede stimate confrate, că atunci când m'am decis a imprima broșura ce cunoașteți, nu am avut deloc intențiunea de a face vreo personalitate, sau de a dori pedepsirea vreunei anumite persoane. Cele ce am scris, nu sunt decât expresiunea revoltei sufletești de care eram cuprins, văzând cu durere, cum mor sute de fii ai țării și cum ar fi murit mii, *în caz de lupte, din cauza nepregătirii sau neprevăderii Intendenței și a Serviciului Sanitar.*

Le-am scris pentru ca să putem lua măsuri, să le îndreptăm entru viitor.

Fac apel la bunele dv. sentimente, ca să publicați actele ce posedati, spre a vă desvinovați dv. de acuzațiunile personale ce i-se aduc, căci și eu știu, după cum știți și dv. cine sunt mai vinovați decât toți Și dacă acești vinovați, vor persista viitor, în ideile și vederile lor, să *luptăm la un loc, medici civili și militari,* pentru organizarea întregului serviciu militar al țării și în special pentru organizarea serviciului sanitar și al alimentării, al scumpei noastre armate. *Armata este a noastră a tuturor, și nu a câtorva grade care cred* că numai ei au dreptul să dispue de ea fără niciun control. Acest control îl avem noi civilii, îl are

orice cetățean. *Pe mine personal, pentru interesul și iubirea ce am pentru armată, nici amenințarea cu darea în judecată, pe care acum patru zile mi-a făcut-o d-l Secretar general al Ministerului de Război, nici Închisoarea militară, nici reformarea, nici împușcarea mea în închisoare dacă se va ordona, nu mă pot speria, ca să mă opresc să nu denunț și să nu cer îndreptarea relelor ce voi vedea în armată în chestiune sanitară și alimentație.*

Imi place să cred, stimate confrate, că veți rămâne convins de sinceritatea și bunele intențiuni ce am avut atunci când am publicat broșura în cauză și că veți lupta cu toată energia și greutatea oficială ce aveți, pe lângă d-l Ministru de Război ca să puie cât mai neîntârziat în studiu proiectul de organizare al Intendenței și Serviciului Sanitar, spre a avea ocaziunea să-l experimentăm cât mai curând, iar Armata și țara, îi va fi recunoscătoare.

Primește te rog stimate confrate, salutările mele cele mai distinse.

Dr. Gerota.
